

Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова,
Т.В. Лихобабенко

МАТЕМАТИКА

Умумий билим беридіған мектеппнің 3-синип
окуғучилириға беғишланған дәрислиқ

4-бөлүм

*Қазақстан Жұмғарийитиниң
Билим және наука министрлігі тәсвісіндегі қылған*

Алматыкітап баспасы
2018

Шәртлик бәлгүләр:

– дәрисниң мәхсити

– Сән немә үгәндидің?

– өстө сақла

– тәтқиқ қил

– топ билән иш

– жұп билән иш

– әмәлий иш

– өз алдига иш

– өй тапшурмиси

– математика күндилик
наятта

– ижадий иш

Ақпаева Ә.Б.
А 37 Математика. Дәрислиқ. 4-бөлүм. Умумий билим беридиган мәктәпниң 3-синип оқығучилирига беғишланған дәрислиқ./Ә.Б. Ақпаева, Л.А. Лебедева, М.Ж. Мыңжасарова, Т.В. Лихобабенко. – Алматы: Алматықітап баспасы, 2018. – 100 б., сүрәтлик.

ISBN 978-601-01-3624-3

4-бөлүм. – 100 б., сүр.:

ISBN 978-601-01-3623-6

ӘОЖ 373.167.1

КБЖ 22.1я 72

ISBN 978-601-01-3623-6 (4-бөлүм)
ISBN 978-601-01-3624-3 (умумий)

© Ақпаева Ә.Б., Лебедева Л.А., Мыңжасарова М.Ж.,
Лихобабенко Т.В., мәтини, 2018
© «Алматықітап баспасы» ЖШС, 2018

ҚӘДИРЛИК ДОСТ!

Сениң алдинда – дәрисликниң ахирқи төртінчи бөлүми. Бу йәрдә сени көплигөн қизиқарлық тапшурмилар күтүп туриду.

Язмичә көпәйтиш вә бөлүшкә берилгөн көнүкмиләрни орунлайсөн. Логикилық тапшурмиларниң үеци түрлирини чиқиришни үгинисөн. Микдарларни өлчәшни әмәлгә ашурысөн.

Математикидин алған билимиңни күндилік өмүрдә қандақ пайдилинишни билиш сән үчүн қизық вә пайдилиқ.

Тиришchan, әмгәксөйгүч вә мәхситиңгә йетиш йолида сәвирлик болғин!

Биз, дәрислик муәллиплири, саңа билим йолида утуқ тиләймиз!

131

140 · 2, 280 : 2 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш

Сунин адәм наятидики орни

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритминиң йеци түрини үгинисән.

1. а) Үч ханилиқ санниң разрядлириға қара. Көпәйтишниң қандак орунланғанлиғини чүшәндүр.

$$140 \cdot 2 = 14 \cdot 10 \cdot 2 = 14 \cdot 2 \cdot 10 = 280$$

$$14 \text{ онл.} \cdot 2 = 28 \text{ онл.}$$

ә) Көпәйтишниң тик қур түридә орунлинишиға қара.

x	1	4	0
	2		
	2		
	2	8	0

Язимән: биринчи көпәйткүчи – 140, йәни 14 онлук.

Онлуқниң астиға иккінчи көпәйткүчи – 2ни язимән.

Онлуқтарни көпәйтимән: $4 \text{ онл.} \cdot 2 = 8 \text{ онл.}$, 8-ни онлуқтар язимән.

Йүзлүккләргә көпәйтимән: $1 \text{ йүз.} \cdot 2 = 2 \text{ йүз.}$, 2ни йүзлүкниң астиға язимән. Они чүшиrimән.

Жававини оқуымән: 280.

2. а) Бөлүшниң қандак орунланғанлиғини чүшәндүр.

$$280 : 2 = (28 \cdot 10) : 2 = 28 : 2 \cdot 10 = 140$$

$$28 \text{ онл.} : 2 = 14 \text{ онл.}$$

Язмичә көпәйтиш
вә бөлүш
алгоритми

ә) Бөлүшниң тик қур түридә орунлинишиға қара.

2	8	0	2
2			1
8			4
8			0
0			0
0			0

Язимән: бөлүнгүчи – 280, бөлгүчи – 2. Биринчи толумсиз бөлүнгүчи – 2 йүзлүк. Бөлүндидә 3 рәкәм (йүзлүк, онлук, бирлик) болиду.

Йүзлүккләрни бөлүмән: $2 : 2 = 1$, 1ни бөлүндигә язимән.

Онлуқтарни бөлүмән: $8 : 2 = 4$, 4ни бөлүндигә язимән.

Бирликләрни бөлүмән: $0 : 2 = 0$, 0ни бөлүндигә язимән.

Жававини оқуымән: 140.

Қисқиң қандак йезишқа болидиганлиғини чүшәндүр.

3. Тик қур түридә йезип, чүшөндуруп несапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$$230 \cdot 3 \quad 420 \cdot 2 \quad 690 : 3 \quad 480 : 2$$

4. а) Ипадиләрни тик қур түридә йезип, уларни несапла.

$550 : 5$	$120 \cdot 3$	$260 : 2$	$120 \cdot 2$
$420 : 2$	$320 \cdot 3$	$840 : 2$	$110 \cdot 3$
$480 : 4$	$210 \cdot 4$	$330 : 3$	$130 \cdot 2$

ә) Көпәйтиш билән бөлүшкә мешуниңға охшайдыған бир мисалдин яз. Тик қур түридә яз вә дуруслиғини тәкшүрө.

5. Тәңгимиләрни йәш. Тәңгимиләрниң томурини өсүш рети билән йезип, соң суамбирини ениқла. Суамбириниң атқуридиған роли қандақ?

Су амбири	Орунлашқан йери	Тәңгимә
Көксарай	Сирдәрия дәрияси. Жәнубий Қазақстан вилайити	$160 + y = 310 \cdot 2$
Сергеев	Есил дәрияси. Шималый Қазақстан вилайити	$797 - y = 340 \cdot 2$
Қаратомар	Тобил дәрияси. Қостанай вилайити	$x + 18 = 220 : 2$
Сәмәркән	Нура дәрияси. Қарағанда вилайити	$192 - x = 440 : 4$

6. ЖӘдвәлни пайдилинип, тоғра тәңлиқ вә тәңсизликләр қуаштур.

$630 : 3$	$210 \cdot 3$
$960 - 640$	$185 + 775$
$320 \cdot 2$	$810 - 600$
$347 + 403$	$960 : 3$

7. 1 қачиниң бәштін бир бөлигиге 6 л су патиду. Мошундақ 3 қачиға барлығы нәччә литр су патиду?

8. Самирниң һесаплашни қандақ орунлиғинини қара.

$$18 \cdot 45 = (2 \cdot 9) \cdot (5 \cdot 9) = (2 \cdot 5) \cdot (9 \cdot 9) = 10 \cdot 81 = 810$$

Мошу усулни пайдилинип һесапла.

$$25 \cdot 24 \text{ кг}$$

$$35 \text{ л} \cdot 18$$

$$14 \text{ кг} \cdot 35$$

9. Һесапларни чиқар.

а) Мәктәптиki башланғуч синилларғa 19 литрик қачидики сунин 5и вәкоң синилларғa 8и елип келинди. Мәктәпкә барлығи нәччә литр су елип келинди?

ә) Алийәмниң аписи өйиге бир айда 19 литрик қачидики суни 4 қетим, Мансурниң аписи болса 6 қетим елип келиду. Алийәмниң аписи Мансурниң аписиға қарығанда ейиға нәччәлитр су камқоллиниду?

б) Қоң адәм тәвлигиге 2 литр су ичиши керек болса, у чаңда 4 адәмдин туридіған аилә апрель ейида нәччә литр су ичиуду? 6 адәмдин туридіған аилә нәччә литр су ичиуду? 8 адәмдин туридіған аиличу?

10. Тик қур түридә яз вә һесапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$$410 \cdot 2$$

$$660 : 6$$

$$990 : 9$$

$$110 \cdot 7$$

$$820 : 2$$

$$330 \cdot 3$$

11. Саныйәм һәптиниң йәттә күниниң бирини ойида таллиди. Мошу таллиған күнидә соалларғa «he-и» яки «яқ» дәпла жавап беридіған болди. Саныйәм һәптиниң қайси күнини йошурғанлиғини тепишиң үчүн, униңға нәччә соал қоюшқа болиду? Биринчи соал қандақ болуши мүмкін?

Дәрисниң мавзуси бойиче
тапшурмилар билән соаллар түз

132

Пишиқдаш

Суниң адәм наятидики орни

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритминиң йеңи түрини қоллинисән.

1. Ипадиләрни тик құр түридә несапла. Уларниң мәнасини өсүш рети билән қойсаң, төвәндикі құрларниң қайси жанрға ятидиганлигини ениқлайсән.

640 : 2	Ә	390 : 3	Й	110 · 9	Қ	220 · 4	И	480 : 2	Р
840 : 4	F	430 · 2	Л	110 · 4	Л	240 · 2	А	360 : 3	у
660 : 3	у	110 · 5	Қ	130 · 3	М	210 · 2	И		
620 : 2	Х	220 · 3	А	230 · 2					

Хәлиқ байлиғи-су билән йәр.

Ө.и.

2. Өмәлләрни тик құр түридә йезип, ипадиниң мәнасини тап.

$$220 \cdot 2 - 880 : 8$$

$$860 : 2 - 930 : 3$$

$$990 : 3 + 120 \cdot 4$$

$$640 : 2 + 220 \cdot 2$$

3. Ңесапни чиқар.

Дәсләпкі чиққан кир жуйидиған машина 1 қетим кир жуюш үчүн 120 л су сәрип қилған. Һазирқи машина 10 қетим кир жуюшқа нәччә литр су сәрип қилса, дәсләпкі машина 4 қетим кир жуюш үчүн шунчә литр су сәрип қилиду. У чағда һазирқи кир жуйидиған машина бир қетим кир жуйғанды нәччә литр су сәрип қилиду?

4. Қисқиңе йезилиши бойичө несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

а) «Динамо» бассейни – 120 бала
«Дельфин» бассейни – ?, 3 հәссә ошук $\left[\begin{array}{l} \xleftarrow{} \\ \xrightarrow{} \end{array} \right]$? бала

ә) Балилар – 360, бу 3 հәссә кам
Чоңлар – ? $\left[\begin{array}{l} \xleftarrow{} \\ \xrightarrow{} \end{array} \right]$? кам

5. а) Алийәм билөн Султан һәрбір аилә 1 тәвликтә нәччә литр су сәрип қилидигинини ениқлаш үчүн тәкшүрүш өткәзди. Султаннан аилисидә 4 адәм, Алийәмнан аилисидә болса 3 адәм бар. Тәкшүрүш нәтижиси жәдвәлдә берилгән. Жәдвәлдикі мәлumatлар бойичә топтика оқуғучиларға беғишилап соаллар қураштур.

оқуғучинин исим- нәсиби	Тамақ тәйяр- лашқа	Ичиш- кә	Қача жуюшқа	Жүйи- нишқа	Кир жу- юшқа	Башқа керек нәр- силәргә	Барлығы
Султан	12 л	8 л	6 л	20 л	5 л	23 л	74 л
Алийәм	10 л	6 л	5 л	15 л	5 л	19 л	60 л

ә) Сениң аиләндә суни қандақ сәрип қилиду? Тәкшүрүш жүргүзүп, нәтижесини жәдвәлгә чүшәр. Топта тәкшүрүш нәтижелерини муһакимә қил. Суни қандақ ихтисат қилишқа болиду? Өзәңдииң пикриңни ейт.

6. Ипадиләрни селиштур.

$$930 : 3 + 8 \cdot 9 * 930 : 3 + 56$$

$$310 \cdot 3 + 26 * 310 \cdot 3 + 80 : 4$$

$$130 \cdot 2 - 28 : 7 * 130 \cdot 2 - 2$$

$$680 : 2 + 5 * 680 : 2 + 30 : 6$$

7. Тәңлімиләрни йәш.

$$4 \cdot x = 787 - 347$$

$$654 - y = 310 \cdot 2$$

$$240 + x = 340 \cdot 2$$

8. Баш орунларни толтар.

\times	2	0
	3	
	9	

\times		1	0
		2	
		8	0

-	8	6	0	2
	8		4	
				0

6	9	0	3
			3
	9		
	9		

Дәрисинің мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

133

102 · 3, 306 : 3 түридики язмиче көпәйтиш вә бөлүш

Өсүмлүккөр тирикчилигидики сунид әһмийити

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини үгинисән.

1. Гүлләрни топлап жиғ. Бириңчи гүлдәстігө 7 йүзлиги бар сан йе-зилған гүлләрни топла.

2. Көпәйтишниң тик қур түридә орунлинишиға қара.

1	0	2
×	3	
3	0	6

Язимән: бириңчи көпәйткүчи – 102. Бирликләрниң астида иккинчи көпәйткүчи – 3.

Бирликләрни көпәйтимән: $2 \cdot 3 = 6$, 6ни бирликләрниң астиға язимән.

Онлуқтарни көпәйтимән: $0 \cdot 3 = 0$, 0ни онлуқтарниң астиға язимән.

Йүзлүктерни көпәйтимән: $1 \cdot 3 = 3$, 3ни йүзлүктерниң астиға язимән.

Жававини оқуымән: 306.

Бөлүшниң тик қур түридә орунлинишиға қара.

3	0	6	3
3			1
-	0		0
0			6
-	6		6
0			0

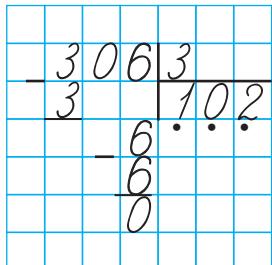
Язимән: бөлүнгүчи – 306, бөлгүчи – 3. Бириңчи толумсиз бөлүнгүчи – 3 йүзлүк. Бөлүндидә үч рәкәм (йүзлүк, онлуқ, бирлик) болиду.

Йүзлүктерни бөлүмән: $3 : 3 = 1$, 1ни бөлүндигә язимән.

Онлуқтарни бөлүмән: $0 : 3 = 0$. 0ни бөлүндигә язимән.

Бирликләрни бөлүмән: $6 : 3 = 2$, 2ни бөлүндигә язимән.

Жававини оқуымән: 102.

Нәзәр салғин!

Нөлни халиған санға бөлгөндө һәр қачан нөл чиқидиганлықтін, қисқиң үйешишқа болиду.

Немишкә мешундақ үйешишқа болидиганлиғини чүшөндүр.

3. а) Тик қур түридө яз вә несапла. Дуруслығини тәкшүрө.

$$104 \cdot 2$$

$$302 \cdot 3$$

$$609 : 3$$

$$903 : 3$$

$$203 \cdot 3$$

$$101 \cdot 5$$

$$707 : 7$$

$$204 : 2$$

ә) Өзәң мешундақ мисаллар қуаштур. Тик қур түридө үйезип, уни несапла. Дуруслығини тәкшүрө.

4. Ңесапларни чиқар.

а) 1 кг гүрүч өстүрүш үчүн 7 т су сәрип қилиниду. 100 кг гүрүч өстүрүш үчүн нәччө тонна су керәк?

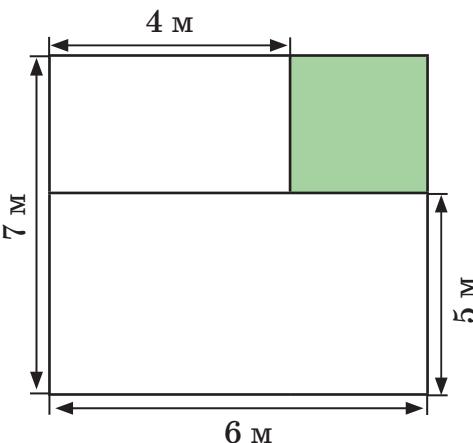
ә) 100 г буғдай өстүрүш үчүн 120 л су сәрип қилиниду. Униңдин 5 һәссә ошуқ буғдай өстүрүш үчүн нәччө литр су наажэт?

б) 3 кг яцию өстүрүш үчүн 900 литр су сәрип қилиниду. 1 кг яцию өстүрүш үчүн нәччө литр су керәк?

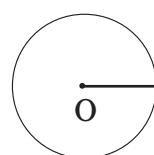

5. Сүрөттө йәр участкисиниң плани берилгән.

Фожайин униң боялған бөлигигө капуста олтарғузмақчи болди. Бир капустини өстүрүш үчүн оттура несап билән 101 литр су сәрип қилиниду. Әгәр 1m^2 йәргө икки капустидин олтарғузидиган болса, у чағда йәр участкисиниң боялған бөлигигө нәччө литр су керәк?

6. Берилгән чәмбәрниң радиусини өлчә. Дәптириңгә радиуси мешү чәмбәрниң радиусидин 2 һәссә, 3 һәссә узун болидиган чәмбәрләрни мәркизи бир О чекитидө болидиғандәк қилип сал. Бу чәмбәрләрни қандақ атайду? Есіңға чүшөр.

7. Ңесапни чиқириш үчүн саңа мәлumatларниң қайсиси керек болидиғанлиғини ениқла. Уларни чиқар.

а) Бағда 20 түп арча, 102 түп аддий ипаргұл вә униндин 2 hессө ошуқ парси ипаргұли өсүп туриду. Бағда барлиғи нәччә түп ипаргұл өсүп туриду?

ә) Һәптинин 50 түп ақғұл, 202 түп ипаргұл гүллиди. Һәптинин ахиріда болса униндин 2 hессө кам түп ипаргұл гүллиди. Бағда барлиғи нәччә түп ипаргұл гүллиди?

8. а) Алийәм билән Садир ипадиләрниң мәнасини тапти. Алийәм ипадиләрниң мәнаси 974 вә 644кә тәң болидиғанлиғини ениқлиди. Садир ипадиләрниң мәнаси 976 вә 642гә тәң болидиғанлиғини ениқлиди. Ким қайси ипадини дурус һесаплиди?

$$303 \cdot 3 + 65$$

$$843 - 804 : 4$$

ә) Балиларниң жағави дурус болуши үчүн ипадиләрни қандақ өзгәртишкә болиду?

9. Тик қур түридә йезип, уларни һесапла.

$$304 \cdot 2$$

$$101 \cdot 8$$

$$606 : 2$$

$$404 : 2$$

$$201 \cdot 4$$

$$204 \cdot 2$$

$$606 : 6$$

$$306 : 3$$

10. «Вагонлар». Ипадиләрни дәптириңгә тик қур түридә яз.

5, 8, 2 рәқәмлиридин өң кичик вә өң чоң үч ханилиқ сан қураштур. Уларниң айримисини тап. Елинған ипадиниң мәнасини пайдилинип, өң чоң вә өң кичик үч ханилиқ санлар қураштур. Уларниң айримисини тап. Ңесаплашни 3 қетим қайтила.

Дәрисниң мавзуси бойичө
тапшурмилар вә соаллар қураштур.

134

Пишиқдаш

Суниң өсүмлүклөр үчүн әһмийити

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини қоллинисән.

1. Ңесаплашни тик құр түридә орунла. Биrinчи қурдикі ңесаплашларниң мәнасини өсүш рети билән, иккінчи қурдикі ңесаплашларниң мәнасини болса кемиш рети билән яз. Қандақ мақал йезилғинини оқи. Мақалниң мәнасини чүшәндүр.

көкирәр	билән	йәр	Ямғур
$102 \cdot 4$	$103 \cdot 3$	$808 : 2$	$606 : 3$

билән	әр	көкирәр	өмгәк
$103 \cdot 2$	$408 : 4$	$505 : 5$	$204 \cdot 2$

Ө.и.

2. Ңесаплар бойичә ипадиләр яз. Уларниң мәнасини тап.

- Коча бойидики бир көчәтни суғириш үчүн 9 л су керәк. Мошундақ 101 көчәтни суғириш үчүн нәччә литр су керәк?
- Истираһәт беғидики бир гүлзарлиқни суғиришқа 304 л су сәрип қилинди. Мошундақ 2 гүлзарлиқни суғириш үчүн нәччә литр су керәк?
- Бөлмә өсүмлүклирини суғириш үчүн 5 литрлик 3 қача вә 10 литрлик 2 қача су сәрип қилинди. Бөлмә өсүмлүклирини суғириш үчүн барлығы нәччә литр су сәрип қилинди?

- Бағвән узунлуғи 4 м вә көңлиги 2 м болидиған йәр участкисини тор билән қоршиши керәк. Униңға нәччә метр тор керәк болиду? Әгәр йәр участкисини суғириш үчүн hәптисигө 1 м^2 -қа 101 литр су сәрип қилинидіған болса, у чағда мошу йәр участкисини суғириш үчүн hәптисигө нәччә литр су керәк?

4. Ипадиләр бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a) $302 \cdot 2 + 102 \cdot 3$

Тошқан гүл көчити

ә) $302 \cdot 3 - 102 \cdot 4$

Петунья көчити

1 көчәт –
102 тг

5. Селиштур.

$$308 : (a + b) * 308 : (a - b)$$

$$(122 + 80) : 2 * 122 + 80 : 2$$

$$(c + d) : 8 * (c + d) \cdot 8$$

$$500 - 204 : 2 + 75 * (500 - 204) : 2 + 75$$

$$408 : 4 + b * 408 : (4 + b)$$

$$(630 + 303) : 3 * 180 + 303 : 3$$

6. Һесапларни чиқар.

а) Баққа 130 алма көчити, алмиға қариғанда 2 һәссә ошуқ нәшпүт олтарғузулди. Алма билән нәшпүт нәччә болса, шунчә шаптула көчити олтарғузулди. Баққа нәччә шаптула көчити олтарғузулди?

ә) Һесапни санлиқ мәлumatлар билән толуқтуруп, уни чиқар.

Дәм елиш бегида қейин көчити, қейин көчитигә қариғанда һәссә кам қарығай көчити олтарғузулди. Қейин вә қарығай көчәтлири нәччә болса, шунчә терәк көчити олтарғузулди. Дәм елиш бегиға нәччә терәк көчити олтарғузулди?

7. Достуң билән ойниғин. Һәр бир сандуқчидин бир-бир ипадидин елип олтар. Уларни қош. Елинған ипадиләрни яз. 5 минутниң ичи-дә ким көп һесаплап үлгириду?

$103 \cdot 3$
$404 : 2$
$909 : 3$

+

$46 \cdot 3$
$60 \cdot 10$
$8 \cdot 57$

8. Өстәндін сиғдурушчанлиғи 9 л вә 5 л болидиған челәкләрниң ярдими билән 6 л суни бидонға қандақ қуюп елишқа болиду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

135 $104 \cdot 4, 416 : 4$ түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш

Суниң нағызанатлар үчүн әһмийити

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини үгинисән.

1. Көпәйтишниң қандақ орунланғанлиғиға қара.
Чүшөндүр. Хуласә яса.

×	1	0	4
	4		
4	1	6	

Язимән: биринчи көпәйткүчи – 104, бирликниң астиға иккінчи көпәйткүчи – 4.

Бирликләрни көпәйтимән: $4 \cdot 4 = 16$, бу – 1 онлуқ вә бни бирликләрниң астиға язимән, 1 онлуқни болса ядимға сақлаймән.

Онлуқтарни көпәйтимән: $0 \cdot 4 = 0$, оюмдик 1 онлуқни қошумән. 1ни онлуқтарниң астиға язимән.

Йүзлүктәрни көпәйтимән: $1 \cdot 4 = 4$. 4ни йүзлүктәрниң астиға язимән.

Жававини оқуымән: 416.

Бөлүшниң қандақ орунланғанлиғиға қара.

4	1	6	4
4		1	0
-	1	6	
1	6		
0			

Язимән: бөлүнгүчи – 416, бөлгүчи – 4. Биринчи то lumсиз бөлүнгүчи – 4 йүзлүк. Бөлүндидә үч рәкәм (йүзлүк, онлуқ, бирлик) болиду.

Йүзлүктәрни бөлүмән: $4 : 4 = 1$, 1ни бөлүндигө язимән.

Онлуқтарни бөлүмән: 1 онлуқни 4кә бөлүшкә болмайду, бөлүндигө 0ни язимән.

Бирликләрни бөлүмән: 1 онлуқ вә 6 бирлик – бу 16 бирлик. $16 : 4 = 4$, 4ни бөлүндигө язимән.

Жававини оқуымән: 104.

2. а) Тик қур түридә несапла. Дуруслигини тәкшүрэ.

$$209 \cdot 2$$

$$208 \cdot 3$$

$$203 \cdot 4$$

$$324 : 3$$

$$428 : 4$$

$$816 : 8$$

ә) Өзөң мошундақ мисал қураштур. Тик қур түридә йезип, уни һесапла. Дуруслигини тәкшүрө.

3. Һесапларни чиқар.

а) Комодлик вараннин үзүнлүгі 209 см, крокодилнин үзүнлүгі болса униндин 3 һәссә ошуқ. Крокодил комодлик варандын нәччә сантиметр узун?

ә) Пилниң егизлиги тәхминен 324 см, бегемотниң егизлиги униндин 3 һәссә кам. Бегемот пилдин нәччә сантиметрға пака?

4. Тәңдимиңләрни йәш.

$$165 + x = 104 \cdot 3$$

$$y : 4 = 535 : 5$$

$$3 \cdot x = 568 - 241$$

$$906 - a = 206 \cdot 2$$

5. а) Көпәйтиндиләрни көпәйткүчиләрниң квадратига яки кубига алмаштур. Ипадиләрниң мәнасини тап.

$$4 \cdot 4 \cdot 4$$

$$5 \cdot 5$$

$$2 \cdot 2 \cdot 2$$

$$10 \cdot 10 \cdot 10$$

$$3 \cdot 3$$

$$6 \cdot 6$$

ә) Көпәйткүчиләрниң квадрати билән кубини көпәйтиндиләр билән алмаштур. Ипадиләрниң мәнасини тап.

$$4^3 + 300$$

$$10^2 - 56$$

$$10^3 - 534$$

$$9^2 - 67$$

$$2^3 + 40$$

$$4^2 + 351$$

6. Тик құр түридә яз вә һесапла.

$$927 : 9$$

$$416 : 4$$

$$648 : 6$$

$$525 : 5$$

$$305 \cdot 3$$

$$612 : 3$$

$$963 : 3$$

$$304 \cdot 3$$

$$214 : 2$$

$$545 : 5$$

$$309 \cdot 2$$

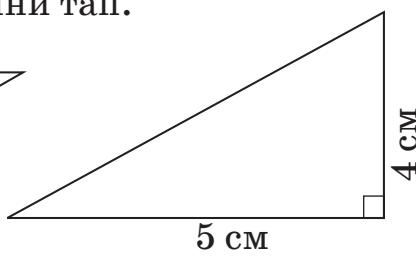
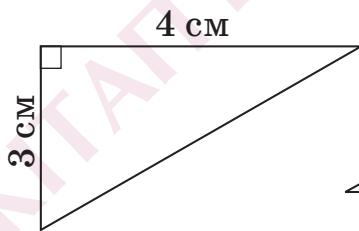
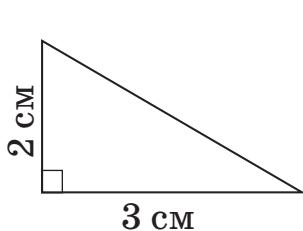
$$432 : 4$$

7. Һесапларни чиқар.

а) Төгө – өжайип һайван. У сусиз икки һәптә чидалайды. Төгө бир қетимда 108 литрғичә су ичиуду. 6 төгигә нәччә литр су керәк?

ә) Иссиқ күнләрдә сийир тәвлигигә 105 л су ичиуду. Иссиқ күнләрдә сийир бир һәптә бойи нәччә литр су ичиуду?

8. Тик булунлуқ үчбулунлуқниң мәйданини тап.

9. Һайванатлар бегиниң ишчилириниң хатасиниң нәтижисидә һайванатлар өзлириниң орунлирида болмиди.

1. Шир	2. Ешәк	3. Бөрә	4. Крокодил	5. Гепард
Гепард	Крокодил	Ешәк	Шир	Бөрә
<i>Умумий орун</i>				

Һайванатлар бегиниң ишчиси һайванларниң һәр қайсисини өзиниң орниға чапсан орунлаштуруши керәк. Бу ишчиниң һәрикитиниң алгоритми қандақ болуши керәк? Ешәктин башқа һәммә һайванлар – жиртқүч һайванлар. Шунлашқа ешәкни жиртқүчлар билән бир орунға орунлаштурушқа яки умумий орунға киргүзүшкә болмайду.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

Пишиқдаш

Суниң белиқлар тирикчилиги үчүн әһмийити

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини қоллинисән.

Астана шәһиридики мұнитбекинің сүйинің сиғдурушчанлиғи – 3 миллион литр. Бу йәрдә аләмниң һәр бир тәрипидин деңиз нағызатлиринің йүздін ошуқ түрінің 2 000 дин ошуқ дәниси әкелинди.

Ө.и.

1. Ңесапларни чиқар.

а) Астана мұнитбекіда жиртқуч белиқлар – қонур паку билән буртлуқ баққучи-акула тирикчилиқ қилиду. Қонур пакуның узунлуғи 1м 8 см, баққучи-акула униндей 4 һәссә узун. Баққучи-акула қонур пакудин нәччә сантиметр узун?

ә) Астана мұнитбекіда оғилик белиқлар – қанатлық-зебрилар вә ташбелиқлар тирикчилиқ қилиду. Қанатлық-зебриниң массиси тәхминнән 816 г. Аләмдикі өң оғилик белиқ – ташбелиқтің массиси униндей 4 һәссә йеник. Қанатлық-зебра ташбелиқтін нәччә грамм еғир?

2. Тик қур түридә яз вә һесапла. Дуруслығини тәкшүрө.

$$103 \cdot 5$$

$$636 : 6$$

$$104 \cdot 6$$

$$742 : 7$$

$$307 \cdot 2$$

$$436 : 4$$

$$105 \cdot 4$$

$$915 : 3$$

3. а) Һесапни чиқар.

Һайванатлар беғиниң үч өтөңгіліктердегінде 485 белік бар. Биринчисидә 109 белік, иккінчисидә унинден 2 һәссә ошуқ белік бар. Қалған беліктер – үчинчи аквариумда. Үчинчи аквариумда нәччә белік бар?

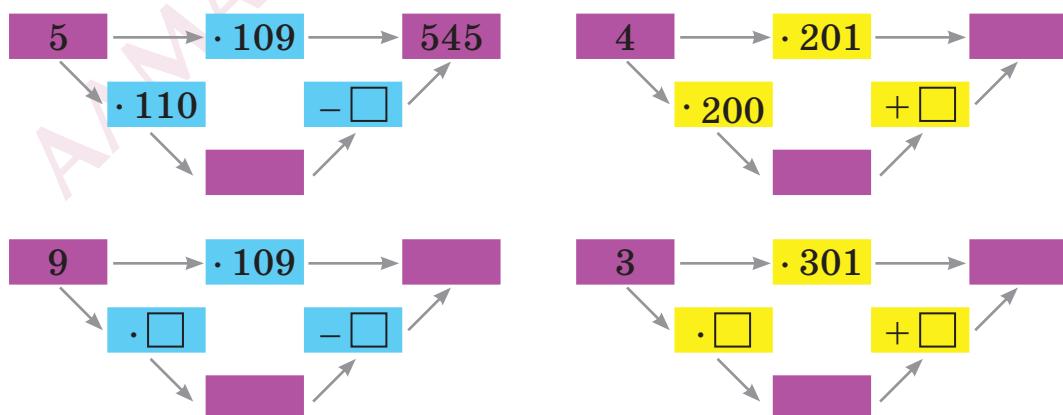
Ә) Берилгендегі өкси һесап қураштур вә уни чиқар.

4. Ипадиләр қураштуруп яз. Уларниң мәнасини тап.

Көпәйткүчи	$86 + 19$	$318 : 3$	208
Көпәйткүчи	5	6	$32 : 8$

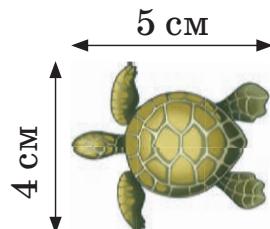
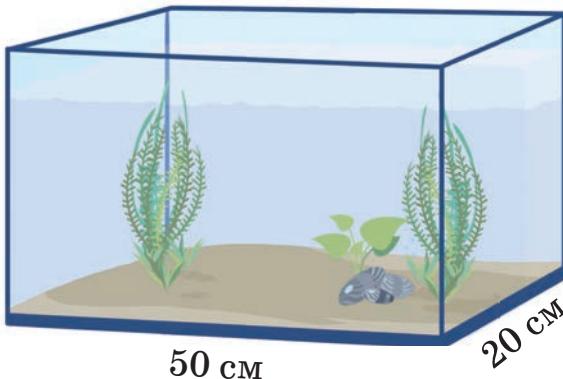
Бөлүнгүчи	$516 + 340$	648	$204 \cdot 3$
Бөлгүчи	8	$2 \cdot 3$	6

5. Сизма бойичә ипадә қураштуруп, унин мәнасини тап.

6. Кичиккинә су ташпақисиға беғишлиған аквариум едининин мәйданини несапла. Едәнниң мәйдани ташпақа орунлишидиған мәйдандин 5 hәссә ошук болуши керек. Берилгән аквариумға сүрөттіки су ташпақисини орунлаштурушқа боламду?

7. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениқла. Тик қур түридә несапла.

$$1000 - 204 \cdot 3 + 198$$

$$912 : 3 + 108 \cdot 4$$

8. Алийәм ипадиләрниң мәнасини әмәлләрниң орунлиниш рети бойичә несаплиған болса, у чағда униң қандак ипадиниң мәнасини тапқинини ениқла.

a) ?

ə) ?

б) ?

1) $870 : 6$

1) $265 + 515$

1) $532 + 360$

2) $463 - 145$

2) $780 : 5$

2) $145 \cdot 4$

3) $892 - 580$

9. Сантиметр вә миллиметр билән ипадилә:

23 мм; 165 мм; 800 мм; 602 мм; 62 мм; 307 мм.

10. Мұнитбаққа төрт қыз кәлди. Улар: Амманисахан, Жәһәрбүви, Сашибжамал, Розигүл. Уларниң иккиси тәңтүшлар. Сашибжамалниң йеши Амманисахандин чоң, Амманисаханниң йеши Розигүлдин кичик екәнлиги бәлгүлүк. Сашибжамалниң йеши Жәһәрбүвидин кичик, Жәһәрбүвинин йеши Розигүлдин чоң екәнлиги бәлгүлүк. Қайси қызлар тәңтүшлар?

Дәрисниң мавзууси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

137

134 · 5, 670 : 5 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш**Мұнитлар билән деңизлар**

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини үгинисән.

1. Көпәйтишниң қандақ орунланғанлиғына қара.

1	3	4
×	5	
6	7	0

Язимән: биринчи көпәйткүчи – 134, бирликләрниң астида иккінчи көпәйткүчи – 5.

Бирликләрни көпәйтимән: $4 \cdot 5 = 20$, бу – 2 онлуқ вә 0 бирлик. 0 бирликләрниң астиға йезилиду, 2 болса онлуқни ядимға сақлаймән.

Онлуқларни көпәйтимән: $3 \cdot 5 = 15$, униңға ойдикі 2 онлуқни қошумән, 17 онлуқ чиқти. Бу – 1 йүзлүк вә 7 онлуқ. 7ни онлуқларниң астиға язимән. 1 йүзлүкни ядимға сақлаймән.

Йүзлүкләрни көпәйтимән: $1 \cdot 5 = 5$, униңға ойдикі 1 йүзлүкни қошумән, 6 йүзлүк болиду. бни йүзлүкниң астиға язимән.

Жағавини оқуymәn: 670.

Бөлүшниң қандақ орунланғанлиғына қара.

6	7	0	5
5		1	3
1	7	.	.
1	5		
2	0		
2	0		
0			

Язимән: бөлүнгүчи – 670, бөлгүчи – 5. Биринчи толумсиз бөлүнгүчи – 6 йүзлүк. Бөлүндидә үч рәкәм (йүзлүк, онлуқ, бирлик) болиду.

Йүзлүкләрни бөлүмән: $6 : 5 = 1$, қалдуқ – 1 йүзлүк, 1ни бөлүндигө язимән, қалдуқ йүзлүкниң астиға йезилиду. Онлуқни қалдуқниң қешиға чүшиrimән. 1 йүзлүк вә 7 онлуқ – бу 17 онлуқ.

Онлуқларни бөлүмән: $17 : 5 = 3$, қалдуқ – 2 онлуқ, 3ни бөлүндигө язимән, қалдуқни онлуқниң астиға язимән. 0 бирликни чүшиrimән. 2 онлуқ вә 0 бирлик – бу 20 бирлик.

Бирликләрни бөлүмән: $20 : 5 = 4$, 4ни бөлүндигө язимән.

Жағавини оқуymәn: 134.

2. Тик құр түридә яз вә һесапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$152 \cdot 5$

$124 \cdot 5$

$142 \cdot 5$

$920 : 5$

$730 : 2$

$540 : 4$

Көпәйтиш билән бөлүшкә мешуниңға охшайдыған мисал ойлап яз. Тик құр түридә йезип, уни һесапла. Тәкшүрө.

3. а) Мұнитларниң тәвсийә қилған ипадилириниң мәнасини тап. Уларни мәнасиниң өсүш тәртиви бойичә ата. Мұнитларни өлчими бойичә селиштур.

Атлант мұнити	$750 - 128 \cdot 5$
Шималий муз мұнити	$(247 + 583) : 5 - 106$
Теч мұнити	$45 + 750 : 6$
Һинд мұнити	$135 \cdot 4 - 460$

ә) Һәқиқәт пикирләрни ата.

- Теч мұнит – әң қоң мұнит.
- Атлант мұнити Һинд мұнитидин кичик.
- Шималий муз мұнити Һинд мұнитидин қоң.

б) өзәңниң һәқиқәт яки ялған пикирлириңи қураштур.

4. Қисқичә йезилиши бойичә һесаплар қураштур.

a) 1-кемидә – 145 йолувчи
2-кемидә – ?, 4 һәссә ошуқ
3-кемидә – ? йолувчи

$$\left. \begin{array}{l} \text{1-кемидә – 145 йолувчи} \\ \text{2-кемидә – ?, 4 һәссә ошуқ} \\ \text{3-кемидә – ? йолувчи} \end{array} \right\} 960 \text{ йолувчи}$$

ә) 1-кемидә – 134 т жүк
2-кемидә – ?, 5 һәссә ошуқ

$$\left. \begin{array}{l} \text{1-кемидә – 134 т жүк} \\ \text{2-кемидә – ?, 5 һәссә ошуқ} \end{array} \right\} ? \text{ т жүк ошуқ}$$

5. Тик құр түридә яз вә һесапла.

$135 \cdot 6$

$660 : 5$

$530 : 2$

$136 \cdot 5$

$176 \cdot 5$

$350 : 2$

$640 : 4$

$165 \cdot 4$

$255 \cdot 2$

$950 : 2$

$760 : 5$

$126 \cdot 5$

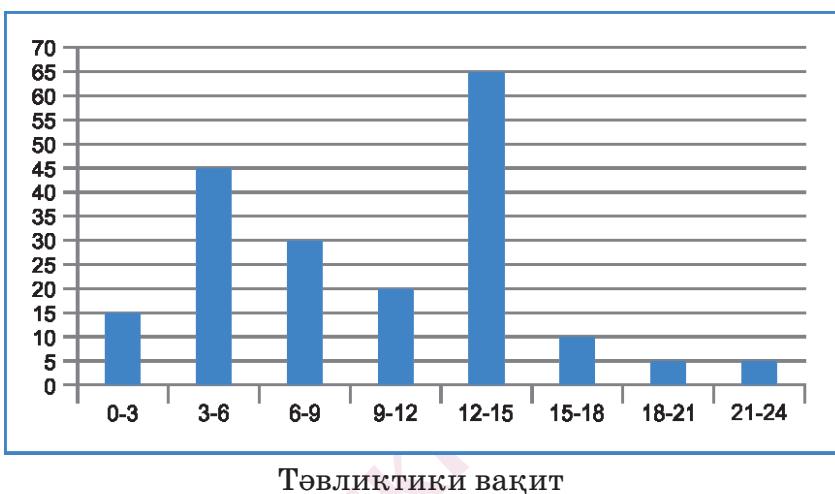

6. Төвәндикичә болған кесиндиләр сиз:

- а) узунлуғи 25 см кесиндиниң бәштин бир бөлиги;
- ә) узунлуғи 12 см кесиндиниң үчтін бир бөлиги.

7. Диаграммада бир тәвлик бойи hәрбир 3 саатта портқа деңиз арқылы қөлгөн жүк кемилириниң сани тоғрилиқ мәлumat берилгөн. Диаграммидики мәлumatларни пайдилинип соалларға жарап бер. Қандақ вақит арилиғида портқа жүк кемилири көп қөлгөн? Диаграмма бойичә соаллар қураштур вә уни синипдашлириңға қой. Үесаплар қураштур вә уларни чиқар.

Кемиләрнин сани

8. Алийәм китапханиға, уссул студиясыға, дорихана билән почтиға бериши керәк. Алийәм қисқа йолни таллаш үчүн барлық мүмкін нусхиларни қараштурди. Сүрәткә қара. Йолниң нәччө мүмкін нусхиси бар?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

138

Пишиқдаш

Көлләр

Сән үч ханилиқ санни бир ханилиқ санға көпәйтиш вә бөлүш алгоритмини қоллинисән.

1. Қазақстанда 50 000ға йеқин көл бар екәнligини биләмсән? Уларниң 9и – чоң көлләр. Ипадиләрниң мәнасини тепеп, өсүш рети билән орунлаштыру. Шу чаңда сүйиниң шипалиқ хусусийити бар көлни ениклайсән.

K	A	L	A	Θ	L
$154 \cdot 5$	$740 : 4$	$235 \cdot 4$	$580 : 4$	$145 \cdot 6$	$350 : 2$

Ө.и.

2. Несапни чиқар.

а) Көлдә дәм алғучиларниң 126си – аяллар, 115и – әр кишиләр. Дәм алған балилар әр кишиләрдин 4 hәссә ошуқ. Көлдә барлиғи нәччә адам дәм елип жүриду?

3. Тик құр түридә яз вә несапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$135 \cdot 2$

$370 : 2$

$125 \cdot 4$

$774 : 6$

4. Несапни чиқар.

а) Көлдә дәм алғучиларниң 330и теплоход билән, улардин 2 hәссә кам адәм йәлкәнлик қейиқ билән сәйлә қилди. Көлдә барлиғи нәччә адәм теплоход билән вә йәлкәнлик қейиқ билән сәйлә қилди?

ә) Үч өмәл билән орунлинидиған несап қураштур вә уни чиқар.

5. Тик құр түридә яз вә несапла. Дуруслиғини тәкшүрө.

$175 \cdot 4$

$870 : 6$

$225 \cdot 4$

$920 : 8$

$115 \cdot 6$

$690 : 5$

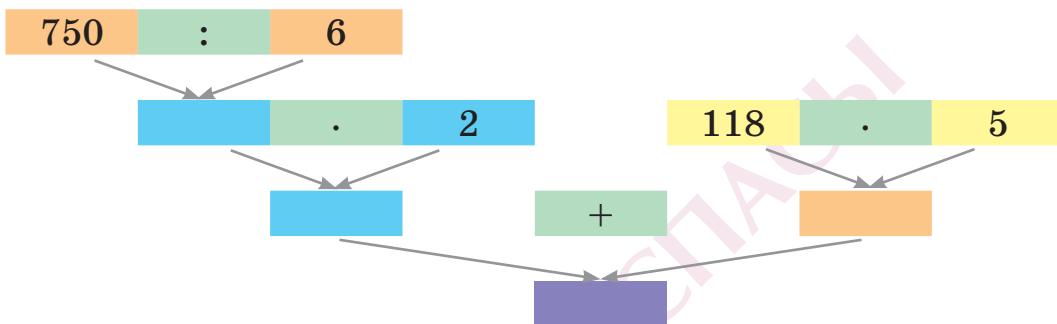
$114 \cdot 5$

$390 : 2$

6. Ңесапни чиқар.

- а) Көлниң чоңқұрлығинин $\frac{1}{6}$ бөлиги 14 метрни тәшкіл қилиду.
Көлниң умумий чоңқұрлығини тап.
ә) Әкси ңесап қураштур вә уни чиқар.

7. Сизма бойичә ипадә қураштуруп, әмәлләрниң орунлиниш ретини ениқла. Униң мәнасини тап.

8. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениқла. Ңесапла.

$660 : 5 + 530$	$215 \cdot 2 - (847 - 462)$	$(567 - 398) - 640 : 5$
$920 : 8 + 405$	$245 \cdot 4 - (97 + 487)$	$(1000 - 876) + 355 \cdot 2$
$750 : 2 + 317$	$670 : 5 + (76 + 376)$	$(701 - 36) - 660 : 5$
$580 : 4 + 209$	$115 \cdot 8 - (77 + 245)$	$1000 - 390 : 2$

9. Арманжан, Полат вә Қәйсәр көлдин қармақ билән белиқ тутмақчи болди. Уларниң һәрқайсиси яки ерш, яки пескарь, яки окунь тутти. Әгәр төвәндикиләр бәлгүлүк болса, у чағда уларниң һәрқайсиси қандай белиқ тутти:

- 1) окунь билән ершта тикәнлик үзгүч қанат бар, пескарьда у йоқ;
- 2) Арманжан тикәнлик үзгүч қанити бар бирму белиқ тутмиди;
- 3) Полат Арманжанниң тутқан белиқлирига қариғанда 2 окунь ошуқ тутти.

Әгәр Арманжан 3 белиқ тутса, барлық белиқ 10дин кам болса, у чағда балиларниң һәрқайсиси нәччә белиқтін тутти?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

139

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өзәмниң утуқлиримни тәкшүрәймән.

БИЛИШ

разрядлиринин
бири нөл боли-
диган жағдайда үч
ханилиқ санни
бир ханилиқ санға
язмичә көпәйтиш
вә бөлүш алгорит-
мини билимән.

1. Тик қур түридә яз вә несапла.

$430 \cdot 2$

$103 \cdot 3$

$107 \cdot 5$

$640 : 2$

$303 : 3$

$760 : 5$

ЧУШИНИШ

Язмичә несаплап,
дуруслиғини тәк-
шүрәләймән.

4. Тик қур түридә яз вә несапла.

Дұруслиғини тәкшүрә.

$120 \cdot 3$

$304 \cdot 2$

$420 : 2$

$804 : 4$

ҚОЛЛИНИШ

разрядлиринин
бири нөл боли-
диган наләттә
үчханилиқ сан-
ни бир ханилиқ
санға язмичә
көпәйтиш вә
бөлүшниң алго-
ритмини қолли-
нимән.

Тик қур түридә йезип, әмәлләрниң орунли-
ниш рети бойичә ипадиниң мәнасини тап.

$209 \cdot 3 + 636 : 6$

АНАЛИЗ

Санлиқ ипадиларни селиштурушни билимөн.

ЖӘДВӘЛ бойичә ипадиләр қураштур. Уларниң мәнасини селиштур.

Қошулғучи	$880 : 4$	$707 : 7$
Қошулғучи	$101 \cdot 5$	$410 \cdot 2$
Елинғучи	$340 \cdot 2$	$802 : 2$
Алғучи	$606 : 3$	$104 \cdot 3$

СИНТЕЗ

Үч өмәлдин туридиған несап қураштуралаймән.

Кисқиңде йезилиши бойичә несап қураштуруп, уни чиқар.

Икки кемидә – 220 адәмдин
Үч кемидә – 303 адәмдин ? ошук

БАҢАЛАШ

Язмичә бөлүш алгоритмини дұрус орунланған лигини тәкшүреләймән.

Несаплашни тәкшүрә. Хатасини түзэт.

$$\begin{array}{r}
 & 4 & 6 & 0 & 4 \\
 - & 4 & & & \\
 \hline
 & 6 & & & \\
 & 6 & & & \\
 & 0 & & & \\
 \hline
 & 2 & 3 & & \\
 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 & 6 & 3 & 0 & 5 \\
 - & 6 & & & \\
 \hline
 & 0 & & & \\
 & 0 & & & \\
 \hline
 & 3 & & & \\
 & 3 & & & \\
 \hline
 & 0 & & & \\
 \end{array}$$

4В. ҢЕСАПНИ ЧИҚИРИШ ЙОЛЛИРИ

140

Көгөз ахча

Дәриялар

Сән 1 000 тәңгилик, 2 000 тәңгилик, 5 000 тәңгилик ахчиларни ажритишиңи, аташни вә һәртүрлүк төләм ясашни үгинисән

1. Сұрәттиki ахчиларға қара. Уларниң қайсилири саңа тонуш? Натонуш ахчиларни ата.

2. 2 000 тәңгилик, 5 000 тәңгилик ахчиларни қандақ майдилиғиніңа қара. Йәнә қандақ майдилашқа болиду?

3. Көрситилгән пулни һәртүрлүк усул билән қандақ жиғишка болиду? Тапшурмини қийма қөгөзләрниң ярдими билән орунла:

а) 9 000 тәңгә; ә) 6 000 тәңгә; б) 3 000 тәңгә; в) 1000 тәңгә; г) 700 тәңгә.

4. Несапниң соалиға жақавап бериш үчүн саңа мәлumatларниң қайсиси керек болғинини ениқлап, уни чиқар.

а) Есил дәриясида теплоход билән сәйлә қилишқа 9 турист көлди.

Улар чоңларға беғишиланған 1 000 тәңгилік 3 билет вә балиларға беғишиланған 500 тәңгилік 6 билет сетип алди. Улар билетқа барлығы нәччә тәңгә төлиди?

ә) Есил дәриясида теплоход билән сәйлә қилишқа әтигөнлиги 50 турист, чүштө 120 турист көлди. Кәчқурунлуғи көлгөнләр чүштики туристларға қариганда 3 һәссә ошуқ болди. Чүштө көлгөн туристларға қариганда кәчқурунлуғи нәччә турист ошуқ көлди?

5. Ипадиләр билән сүрәтләр бойичә несаплар қураштур.

$$210 \cdot 2 + 150 \cdot 2$$

$$1000 - 490 \cdot 2$$

$$490 + 330 + 150$$

$$1000 - (330 + 400)$$

6. Садир билән Алийәмниң һәр қайсисида 5 000 тәңгидин ахча бар. Уларниң һәр қайсиси дукандын мошы пулға төвөндикі нәрсиләрниң қайсилирини сетип алалайды?

Сән Қазақстан территориясида чоң-кичик 85 миң дәрия бар екенлигини биләмсөн?

7. Өмәлләрниң орунлиниш ретини ениқлап, ипадиләрни hesapla. Чиққан нәтижиләрни кемиш рети билән яз. Шу чағда Қазақстандикى бирнәччә дәрияларниң узунлуғи бойичә ретини ениқлайсөн.

дәрияниң нами	узунлуғи (км)
Ирғиз	$580 : 5 + 196 \cdot 4 - 307$
Шидерти	$(182 \cdot 5 + 45) - 453$
Жем (Емби)	$1000 - 904 : 4 - 62$
Ойил	$576 + 708 : 3 - 12$
Нура	$950 : 5 + 394 \cdot 2$
Сағыз	$900 - 557 + 672 : 4$
Торғай	$179 \cdot 4 - 160 + 269$

8. Тәңдимиләрни йәш.

$$x \cdot 7 = 330 - 274$$

$$(502 - 2) \cdot a = 1000$$

$$x + 30 \cdot 5 = 365$$

$$x : 4 = 100 - 22$$

9. Үч яш сәяһетчи – Айдин, Марат вә Өмәр қейиқ билән дәрияниң бир қирғиғидин қарши қирғиғиға өтмәкчи болди. Қейиқ 100 кг-дин ошук салмақни көтирәлмәйдү. Айдин өзиниң салмиғи 54 кг, ағиниси Өмәрниң салмиғи 46 кг екенлигини билиду. Бирақ Маратниң салмиғи тәхминән 70 кг еди. Улар дәриядин өтүши үчүн қандак үсулни қоллиниду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

Қәғәз ахча

Музлуклар билән көчмә муз тағлар

Сән 1 000 тәңгілиқ, 2 000 тәңгілиқ, 5 000 тәңгілиқ ахчиларни ажыритеңиши вә түрлүк усуллар билән төләм ясашины билисән.

1. Сөяһәтчиләр музлукларни көрүшкә бериш үчүн автобусқа билет сетип алди. Чоңларға беғишиланған билет 800 тәңгі, балилар билети 500 тәңгі туриду. Іншашылар билетниң бағасини һәртүрлүк қәғәз ахча вә монетилар билән қандай жиғиши болиду?

Ө.и.

2. Ңесапларни чиқар.

- а) Музлукни тәтқиқ қылғучилар дукандын йолға 500 тәңгидин 2 банка гөшлүк консервина вә 250 тәңгидин 4 банка белик консервисини сетип алди. Улар сетиқчиға 5 000 тәңгі бәрди. Сетиқчи уларға нәччә тәңгі қайтуриду?
- ә) Яш альпинист дукандын спортлық ағамчиниң 1 метрини 250 тәңгидин сетип алди. Мошундақ 3 м ағамча нәччә туриду? 4 м ағамчику?

3. Жәдвәл бойичә ңесаплар қураштур. Уларни чиқар.

а)

Бағаси	Сани	Нәркі
 бирдәк	3 данә	? тг
	2 данә	6 000 тг

ə)

Баһаси	Сани	Нәркى
 5000 тг		10 000 тг
 3000 тг	бирдәк	? тг

4. Тәңлімиләрни йешип, һәр бир сүрәттә қандақ музлуқ тәсвирләнгәнлигини ениқла.

$$y : 4 = 318 : 3$$

$$x : 2 = 750 : 6$$

$$y + 565 = 207 \cdot 4$$

$$y - 120 = 203 \cdot 3$$

Музлуқлар	Орунлашқан йери	Тәңлімининц томури
Корженевский музлуғи	Или Алитеғидики Иссық дәриясинин бассейни.	250
Түйиқсу музлуғи	Тянь-Шань теғининц шималий қириниңбираидә.	263
Жаңғириқ музлуғи	Или Алитеғининц жәнубий қири.	424
Абай музлуғи	Жоңғар (Жетису) Алитеғининц Шималий қиридики Басқан дәриясинин бассейни.	729

5. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениқла вә несапла.

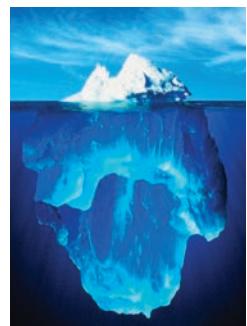
$$876 : 2 - 672 : 4 + (1000 - 703)$$

$$(315 \cdot 3 - 179 \cdot 4) - 65 + 768$$

6. a) Һесапни чиқар.

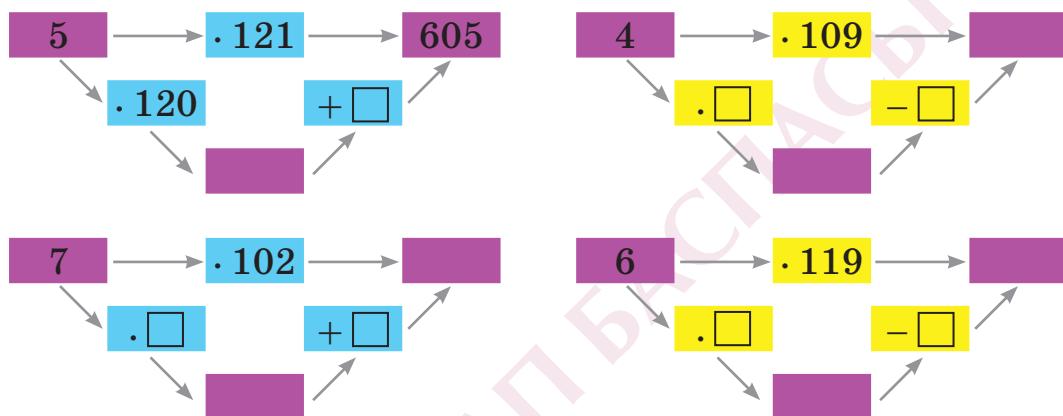

Көчмә муз тағниң су бетидики бөлигиниң егизлиги 15 м, су астидикі бөлигиниң қоңқұрлуги униндин 6 жағынан ошук. Көчмә муз тағниң умумий узунлуғи нәччә метр?

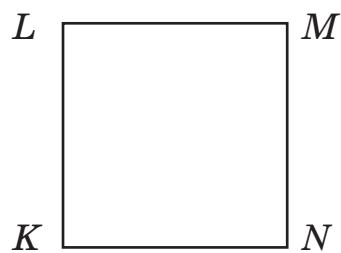

ә) Әкси һесап қуаштур вә уни чиқар.

7. Сизма бойичә ипадә қуаштуруп, униң мәнасини тап.

8. Фигуриларниң тәрәплириниң узунлуғини өлчә. Уларниң мәйданлирини тап.

9. 5 монетиниң бири – сахта. У башқилиридин йеник. Икки қетим өлчәп, сахта монетини қандақ тепишқа болиду?

Дәриснин мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар түз

142

Ички жиғин

Һаваниң тәркивидики су

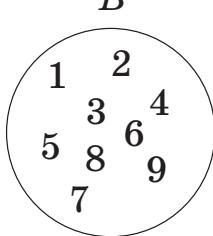
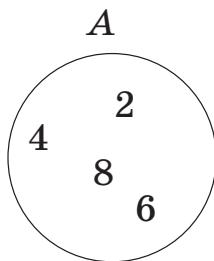
Сән санлар жиғининиң ички жиғинини қурушни үгинисән.

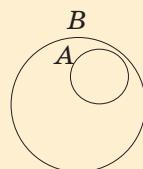
1. Сүрәтләргә қара, уларда немә тәсвиrlәнгән? Уларни қандақ икки жиғинға бөлүшкә болиду? Тапшурмини қийма қәғәзләрниң ярдими билән орунла.

2. Жиғинларға қара. Уларға нам бәр. Икки жиғин элементлириниң ортақ хусусийәтлирини ениқла. Уларни қандақ тәсвиrlәп көрситишкә болиду?

Әгәр A жиғининиң һәрбір элементti B жиғиниға тәэлүк болса, у чағда A жиғини B жиғининиң ички жиғини дәп атилиду. $A \subset B$ дәп бәлгүлиниду вә «A жиғини B жиғиниға тәэлүк» дәп оқулиду. Жиғинларниң нисбитини Эйлер-Венн диаграммисиниң ярдими билән тәсвиrlәп көрситишкә болиду.

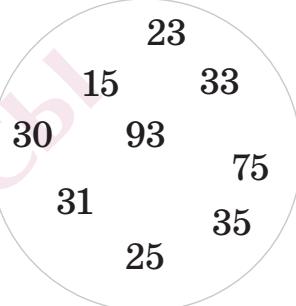

Бош жиғин халиған жиғинниң ички жиғини болуп несаплиниду

Ички жиғин

3. а) Жиғинларға қара. Уларниң элементлирини ата. Икки жиғин элементлиринің ортақ хусусий-әтлирини ениқла. Жиғинларниң қайсиси ички жиғин? Икки жиғинниң нисбитини « \subset » бәлгүсіні пайдилинип яз.

4. Жиғинларға қара. Уларниң элементлирини ата. Жиғинларниң қандак аташқа болиду? Жиғинлар элементлиринің ортақ хусусий-әтлирини ениқла? Жиғинларниң қайсиси ички жиғин болалайду? Жиғинларниң мұнасивитини « \subset » бәлгүсіні пайдилинип яз.

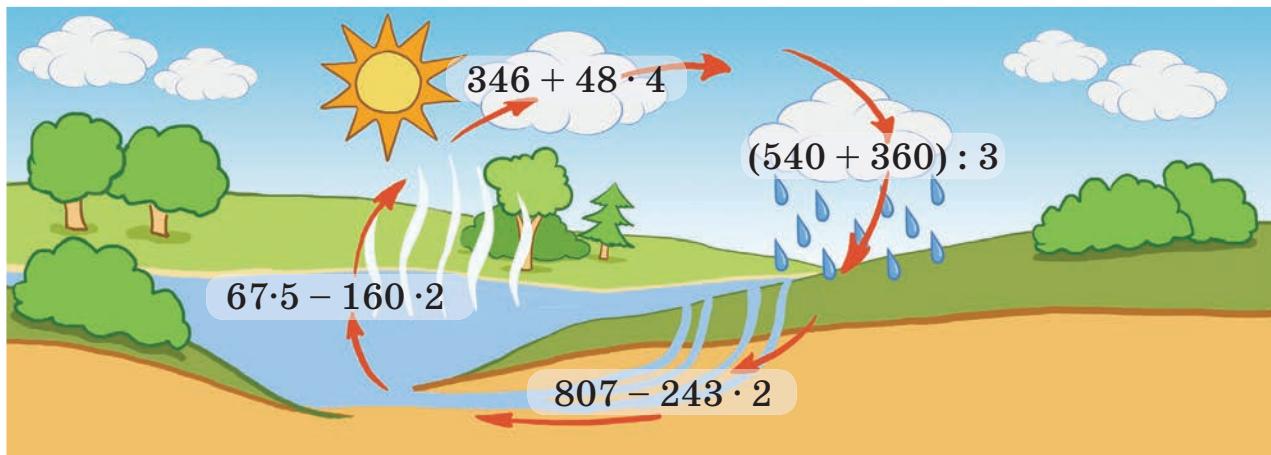
5. $A = \{3; 15; 17; 23; 27; 30; 32\}$ вә $B = \{15; 27; 32\}$ жиғинлири берилгән. Жиғинларниң қайсиси ички жиғин болиду? Эйлер-Венн диаграммисини сиз вә униңға һәрбир жиғинниң элементлирини яз.

6. а) $C = \{10, 12, 13, 20, 22, 26, 30, 32, 37, 40, 42\}$ жиғинлири берилгән. Берилгән жиғин элементлиридин өзәң ениқлиған хусусий-әтләр бойичә бир ички жиғин түз. Эйлер-Венн диаграммисини сиз вә униңға һәрбир жиғинниң элементлирини яз. Икки ички жиғин түзүшкә боламду?

Ә) Өзәң санлар жигиниға мисал ойлап яз. Үниң ички жигинини түз.

7. Ңесапла. Сұрәттө немә тәсвирләнгәнлигини чүшәндүр.

8. Ңесапларни чиқар.

а) Белиқ тутидиган кемиләр портқа дүшәнбө, чаршәнбө вә жүмә күнлиринин һәрқайсисида 34 тонnidин белиқ тутуп өкәлди. Сешәнбө, пәйшәнбө вә шәнбә күнлири 96 тонnidин өкәлди. Йәкшәнбө күни дәм алди. Портқа бир һәптидә нәччә тонна белиқ йәткүзилиду?

ә) Жәдвәл бойичә ңесап қураштур вә уни чиқар.

Ящик	Ящикниң массиси	Ящиклар саны	Умумий массиси
Чоң ящик	25 кг		100 кг
Кичик ящик	15 кг	бидрәк	? кг

9. Бир-биридин пәкәт рәңлири арқилик пәриқ қилинидиған бәш кичик куб бар. Улар: 2 қызыл, 1 ақ вә 2 йешил кублар. Уларни салидиған икки *A* вә *B* ящиклар бар. Шундақла *A*ға 2 куб, *B*ға 3 куб патиду. А вә Б ящикларға мошу кубларни һәртүрлүк нәччә усул билән орунлаштурушқа болиду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар түз

143

Ички жиғин

Суни қоғдаш

Сән жиғинларниң ички жиғинини түзисөн.

1. Өмөллөрни орунла. Чиққан нәтижиләрни өсүш рети билән қоюп, қандақ мақал йезилғанлигини ениқла. Мақалниң мәнасини чүшпәндүр.

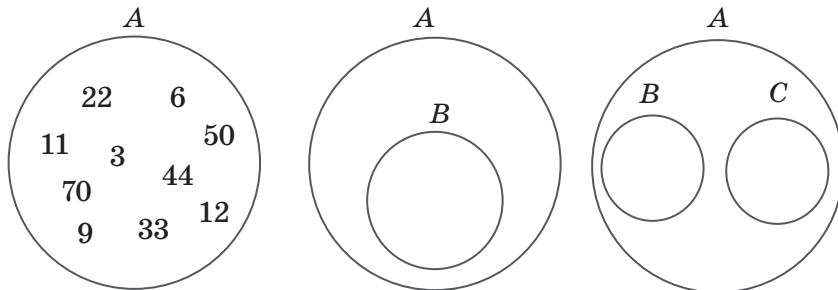
сүниңму	Ериқтика	бар	сориги
$(1000 - 225) : 5 - 76 : 19$	$269 \cdot 2 - (864 - 435)$	$87 : 29 \cdot (542 - 307)$	$104 \cdot 3 + 92 : 23$

Ө.и.

2. Фигуриларниң ортақ хусусийәтлирини ениқла. Жиғинларниң қайсиси ички жиғин болидиганлигини ениқла. Эйлер-Венн диаграммиси билән тәсвирләп көрсөт, униңға фигуриларниң сүрәтлирини сал. *C* – төртбулуңлуқтар жиғини. *A* – тик төртбулуңлуқтар жиғини. *B* – квадратлар жиғини.

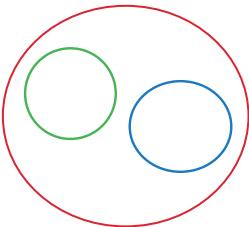

3. *A* жиғининиң элементлиридин өзөң ениқлиған хусусийәтлөр бойичә бир ички жиғин түз. Эйлер-Венн диаграммисига һәрбир жиғинниң элементлирини яз. Икки ички жиғин түзүшкә боламду?

4. Эйлер-Венн диаграммиси билән тәсвирләп көрсөт, униңға бирнәчә элементларни яз. *N* – икки ханилиқ натурал санлар жиғини. *A* – 30дин кам икки ханилиқ натурал санлар жиғини. *B* – 30ға тәң вә униңдин ошук икки ханилиқ натурал санлар жиғини.

5. а) Үч жигин берилгөн. Биринчи жигин – 100гә тәң вә униндин кам натурал санлар жигини. Иккінчи жигин – бир ханилиқ натурал санлар жигини. Үчинчи жигин – иккі ханилиқ натурал санлар жигини. Іншабар жигинин 100гә тәң вә униндин кам натурал санлар жигини қандақ рәң билән тәсвирләнгөн?

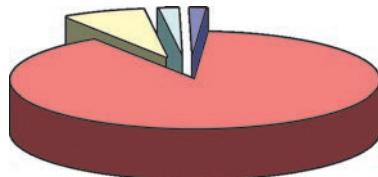
ә) Өзәң санлар жигиниға мисал ойлап яз. Униң ички жигинини түз.

6. Суни булғаш көзлирини ата. Суни булғини штитин қандақ қоғдашқа болиду?

Ипадиләрниң мәнасини тепип, уларни өсүш рети билән ата. Суни булғайдыған мәнбәләрниң өң өчінің қайсы? Суниң һәрбір булғаш көзигө диаграммидики қайси бөләк мувавиқ келиду?

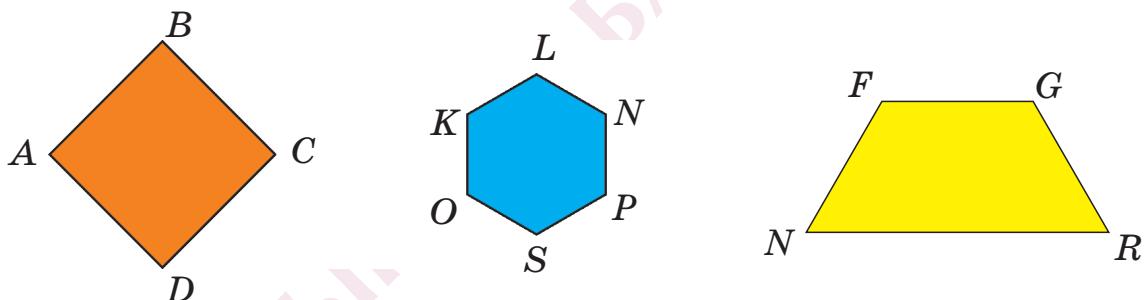

7. Ңесапларни чиқар.

- а) Әгәр шүмәк дурус йепилмиған болса, тәвлигигө 20 л су еқип кетиду. Балилар мәктәптә 3 шүмәкни дурус япмай унтип кәтсө, 1 тәвликтә нәччә литр су еқип кетиду? 2 тәвликтічү? 3 тәвликтічү?
- ә) Өйдикі крандин су тамчилап туриду. Тамчилиған судин 6 минутта 1 стакан толиду. Әгәр 1 литр су 5 стакан болса, у чағда 1 saatta нәччә литр су еқип кетиду? 1 тәвликтічү?
- б) Жиғилған қача қомучни суни улук еқитип жүйғанда 100 л су сәрип қилиніди. Әгәр мошу қача қомучни жүйғанда раковиниң пробка билән йепип қоюп, керек вақтидила суни ақтурсақ, у чағда 20 л су кетиду. Әгәр қача қомучни иккінчи усул билән бир күндө 3 қетим жүйса, у чағда нәччә литр су ихтисат қилишқа болиду?

8. Қөпбулуңлуқтарниң тәрәплириниң узунлугини өлчө. Уларниң периметрини тап.

9. Тунда 28 л су бар. Сиғдурушчанлиғи 7 л чөләк вә сиғдурушчанлиғи 4 л чөмүч бар. Тундин чөләккә 6 л су қуюп елиш керәк. Мошу қасилярниң ярдими билән керәклик мөлчәрдики суни қандақ қуюп елишқа болиду? Жөдөвөлни пайдилан.

Қасиляр	1-қәдәм	2-қәдәм	3-қәдәм	4-қәдәм	5-қәдәм	6-қәдәм	7-қәдәм
28 л							
7 л							
4 л							

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

Һәқиқәт яки ялған пикирләр**Тәбиәттә дәм елиш мәдәнийити**

Сән һәқиқәт яки ялған пикирләр қурушни үгинисән.

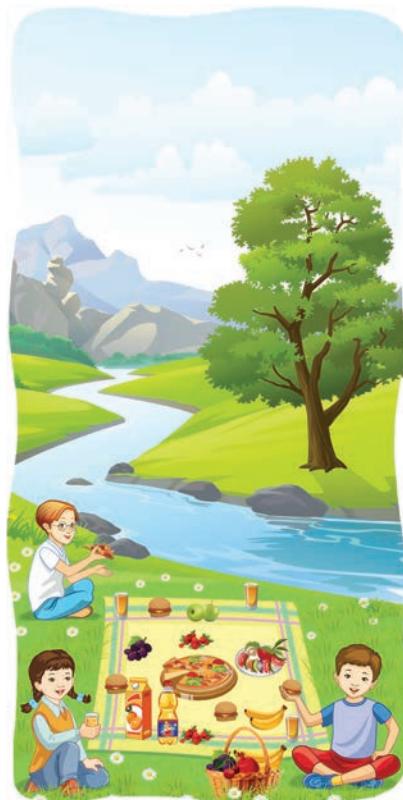

1. Мону жұмлиләрниң қайсиси пикир болуп несаплиниду?

- а) Қандақ очук күн!
- ә) 102 билән 4 санлириниң көпәйтіндиси 408гә тәң.
- б) Сиз тәбиәттә дәм елишни яқтурамсиз?
- в) Астана – Қазақстан жұмһурийитиниң баш шәһири.
- г) 8 – жүп сан.
- д) Ай – Йәрниң һәмрайи.
- е) 3 вә 5 санлириниң қошуандиси 8гә тәң.
- ж) Сиз театрға бардицизму?
- з) Өтүнүмән, маңа китапни елип келиң!

2. Пикирләрниң һәқиқәт яки ялған екәнлигини ениқла.

- а) Тәбиәттә дәм алғандын кейин өхлөтләрни чечип кетишкә болиду.
- ә) Тәбиәттә дәм алғанда спортлық оюндарни уюштурушқа болмайду.
- б) Тәбиәттә дәм алғанда дутар билән нахша ейтишқа болиду.
- в) Тәбиәттә дәм алғанда суға чұшушкә болмайду.
- г) Тәбиәттә дәм алғандын кейин яққан отни өчириш керек өмәс.
- д) Тәбиәттә дәм алғанда белік тутушқа болиду.
- е) Тәбиәттә дәм алғанда сүрәткә чұшушкә болмайду.
- ж) Тәбиәттә дәм алғанда ат билән сәйлә қилишқа болиду.
- з) Тәбиәттә дәм алғанда қейиқ билән сәйлә қилишқа болмайду.

3. а) Сүрөткө қара. Пикирләрниң һәқиқәт яки ялған екәнлигини ениқла.

- Сүрәттә тәбиәттә дәм елиш тәсвиrlәнгән.
- Сүрәттә аилиниң ашханида тамақлиниши тәсвиrlәнгән.
- Сүрәттә қишлоғы мәзгилидики аилә билән дәм елиши тәсвиrlәнгән.
- Тәбиәттә аилә билән дәм елиш тәсвиrlәнгән.

ә) Өзәң сүрәт бойичә һәқиқәт яки ялған пикирләр қураштур.

4. Садир билән Алийәм топтики оқуғучилардин тәбиәттә қандак дәм алғанни яхши көридиғанлиғини сориди. Уларниң жағавиниң жәдвәлгә чушәрди. Жәдвәлни пайдилинип, һәқиқәт яки ялған пикирләр қураштур.

	Таққа чиқиши	Ат билән сәйлә қишлиш	Йәл йемиши териш	Сүға чұшұш	Белиқ тутуш	Гүл териш	Қейиқ билән сәйлә қилиш
Айнисәм	+		+				+
Диас		+		+	+		
Имран	+					+	+
Садир	+	+			+		
Аминәм			+	+			+
Султан		+		+	+		
Ипархан	+	+				+	

5. а) Көпәйтиндиләрни көпәйткүчиләрниң квадрати яки кубига айландуруп, ипадиләрниң мәнасини hesapла.

$$7 \cdot 7 \cdot 7$$

$$8 \cdot 8 \cdot 8$$

$$9 \cdot 9 \cdot 9$$

$$10 \cdot 10$$

$$4 \cdot 4$$

$$20 \cdot 20$$

Ә) Көпәйткүчиләрниң квадрати яки кубини көпәйтиндилири билән алмаштуруп, ипадиләрниң мәнасини һесапла.

$$7^3 + 457$$

$$8^3 - 85$$

$$9^3 - 236$$

$$10^2 + 671$$

$$4^2 + 704$$

$$20^2 - 198$$

6. Һесапларни чиқар.

а) Тәбиәттә дәм алғучиларға беғишлип спортлық оюнлар уюштурулди. 36 адәм волейбол ойнашқа, униәдин 2 һәссә ошуқ адәм футбол ойнашқа қатнашти. Волейбол билән футбол ойнашқа нәччә адәм қатнашса, шунчә адәм эстафетилиқ оюнларға қатнашти. Спортлық оюнларға барлиғи нәччә адәм қатнашти?

ә) Тәбиәттә дәм елиш мәркизидә 250 адәм дәм еливатиду. Уларниң 86си таққа ямишип чиқиши билән, униәдин 2 һәссә кам адәм ат билән сәйлә қилди. Қалғини таққа пиядә чиқти. Нәччә адәм таққа пиядә чиқти?

7. Тәңдимиләрни йәш.

$$x \cdot (4 \cdot 6) = 148 - 52$$

$$y : (5 \cdot 7) = 36 : 18$$

8. Қорапта 7 шар бар. Уларниң 3и көк вә 4и қызил. Қорапқа қаримай туруп, арисида кам дегәндә бир қызил шар болуши үчүн, униәдин нәччә шар елиши керәк?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар түз

145

Пишиқдаш

Тәбиәттә дәм елиш мәдәнийити

Сән жәдвәлләр вә мүмкинчиликтер тармиғи арқылы логикилық һесаптарни чиқырысөн.

1. а) Һесапни жәдвәл бойиче чиқар.

Тәбиәттә дәм елиш үчүн Розигүлдә баш кийимниң 2 түри вә футболкиниң 3 түри бар. Улардин һәртүрлүк нәччә жүп кийим қураштурушқа болиду?

ә) Һесапни мүмкинчиликтер тармиғини қоллинип чиқар.

б) Мошунинде охшаш һесап қураштуруп, уни мүкинчиликтер тармиғини қоллинип чиқар.

Ө.и.

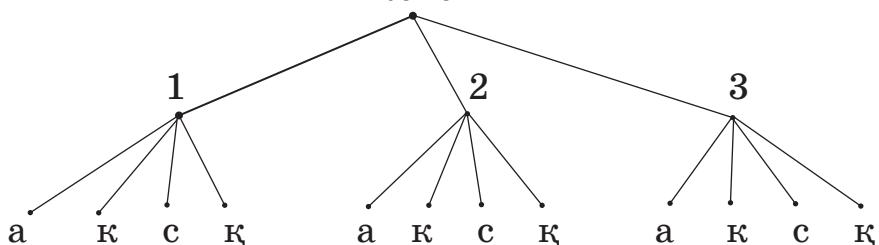
2. Һесапни «мүмкинчиликтер тармиғини» қоллинип чиқардуң. Өнді һесапни жәдвәл қуруш усули билән чиқар.

Тәбиәттә дәм алғанда қуридиған кәпинин үч модели бар вә һәрбир модельлар һәрхил рәңлик. Улар: ақ, көк, серик, қызил рәңләр. Тәбиәттә кәпинин нәччә нусхисини қурушқа болиду?

Кәпә

Модель

Рәң

3. Садир билән Алийәм язлиқ дәм елишлирини тәбиәттә өткәзмәк болди. Һесаплашни қолайлық усул билән орунла. Ипадиләрниң мәнасини өсүш рети билән орунлаштур. Шу чағда балиларниң бу орунларға қандақ тәртип билән барғанлиғини ениқлайсән.

Алма-Арасан чатқили

$$(5 \cdot 3) \cdot 20$$

Кейинды қөли

$$(7 \cdot 2) \cdot 50$$

Чоң Алмута қөли

$$(50 \cdot 5) \cdot 2$$

Чарин конъони

$$60 \cdot (3 \cdot 5)$$

4. Сүрәтләр вә ипадиләр бойичә һесаплар қураштур.

– 130 тәңгә

– 450 тәңгә

- a) $130 + 450$
б) $450 - 130$
в) $450 \cdot 2$

- г) $130 \cdot 6$
д) $450 - 130 \cdot 3$

5. Һесапни чиқар.

а) Туристлар көлгө бериш үчүн йолға чиқти. Улар шақыратмиғиче 48 минут йол маңди. Бу – барлық йолға көткөн вақитниң $\frac{1}{4}$ бөлиги.

Туристлар көлгиче болған йолға нәччә вақит сәрип қилди?

ә) Өкси һесап қураштур вә уни чиқар.

6. Һесапни мүмкінчиликләр тармиғини қоллинип чиқар.

Тұғмән йезисидин Чонжа йезисиға баридиган үч йол бар, Чонжидин Байсейтқа баридиган төрт йол бар. Тұғмәндін Байсейтқа Чонжа арқылы нәччә усул билән беришқа болиду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

146

2-3 әмәл билән орунлинидиған несаплар чиқириш

Истираһәт бегида дәм елиш мәдәнийити

Сен несапларни модельлашни үгинисән.

1. ЖӘДВӘЛНИ ПАЙДИЛИНИП, НЕСАПЛАР ҚУРАШТУР.

Балиларниң киноға кириш билети	450 тәңгә
Музшекәр	200 тәңгә
Автобустики балилар билети	40 тәңгә
Компот	75 тәңгә
Балиларниң театрға кириш билети	350 тәңгә
Динопаркка кириш билети	500 тәңгә
Карусель	400 тәңгә
Колесо обозрения	300 тәңгә
Батут	200 тәңгә
Балилар төмүр йоли	250 тәңгә

2. Сұрәт бойичә һесаплар қураштур вә уларни чиқар.

a)		125 тг	ө)		136 тг	б)		248 тг
	4 ширин – ? тг			7 кәмпүт – ? тг			3 шоколад – ? тг	

3. Сән 700 тәңгигә немә сетип алисән?

4. Һесапларни чиқар.

- а) Истираһәт бегида 436 адәм сәйлә қилип жүриду. 125 дәм алғу-чилар – өр кишиләр, аяллар улардин 2 һәссә ошуқ, қалғини – ба-лилар. Истираһәт бегида барлығи нәччә бала сәйлә қилип жүриду?
- ә) Истираһәт бегида дәм елип жүргөн балиларниң 46си балилар шәһәрчисидә, униндин 4 һәссә қөп бала һәртүрлүк атtraction-ларда ойнап жүриду. Атtractionда нәччә бала ойнап жүриду?

5. Жәдвәл бойичә һесаплар қураштур вә уларни чиқар.

	Банаси	Сани	Нәрқи
	200 тг	3 данә	? тг ? тг } ? тг
	250 тг	2 данә	

6. Қисқиңе йезилиши бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

$$\begin{array}{l} \text{3 автобуста} - 25 \text{ балидин} \\ \text{5 автобуста} - 38 \text{ балидин} \end{array} \quad ? \text{ бала}$$

7. а) Диаграммада истираһәт бегида дәм алғучилар төгрилиқ мәлumat берилгән. Диаграмма бойичә соаллар қураштур.

ә) Диаграмма бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

8. Тәңдимиләрни йәш.

$$x : 5 = 600 : 6$$

$$105 \cdot 3 + x = 540 + 62$$

$$y - 98 = 325 + 420$$

$$650 - y = 65 \cdot 2$$

9. Тотиқуш билән қушқач- ниң массисини ениқла.

10. Марат, Айнурәм, Гүлинур, Нурлан вә Bahadur истираһәт бегида музшекәр елишқа нөвәткә туриду. Гүлинур билән Bahadur қатар турмайды, Нурлан Марат биләнму, Гүлинур биләнму қатар турмайды. Балилар қандақ рәт билән туриду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

147 2-3 әмәл билән орунлинидиған һесаплар чиқириш

Истираһәт бегида дәм елиш мәдәнийити

Сән 2-3 әмәл билән орунлинидиған һесапларни мөдельлашни үгинисән.

1. Балилар истираһәт бегида ахчилириға төвәндики нәрсиләрни сепип алған болса, уларға нәччә тәңгә қайтуриду?

Ө.и.

2. Һесапларни чиқар.

- Истираһәт бегиға киридиған балилар билети 70 тәңгә, чоңлар билети униндин 30 тәңгигө қиммәт. Истираһәт бегиға кириш үчүн 2 чоң адәмдин вә 3 балидидин туридиған айлә нәччә тәңгә төлиши керәк?
- Истираһәт бегидики «Күлкә бөлмисигө» бир айлә 125 тәңгиллик 2 чоңлар билетини вә 80 тәңгиллик 5 балилар билетини сепип алди. Чоңлар билетиға қариғанда балилар билетиға нәччә тәңгә ошуқ төләнди?

3. Өмәлләрни тик құр түридә яз вә һесапла.

$$205 \cdot 3 - 108 \cdot 4$$

$$300 + 124 \cdot 5 - 258$$

4. Төвөндики ипадиләргә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a) $107 \cdot 6 + 102 \cdot 3$

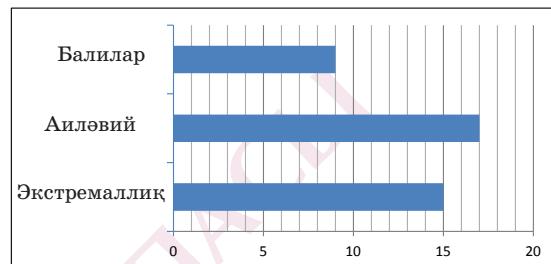
Бир даниси –
102 тг

ә) $107 \cdot 6 - 102 \cdot 3$

Бир даниси –
107 тг

5. а) Диаграммидә «Хиял дунияси» истираһәт бегидики аттракционлар түри вә сани тоғрилиқ мәлumat берилгән. Диаграмма бойичә соаллар қураштур.

ә) Диаграмма бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

6. Дұрус тәңликләр чиқиши үчүн керәклик йәрләргә арифметикилиқ өмәлләр билән тирнақларни қой. Һәрбир тәңликтөр мувапик сүрәтни чүшөндүр. Истираһәт бегида дәмелиш мәденийитини қандақ чүшинисән?

$$5 \bigcirc 3 \bigcirc 4 = 17$$

$$30 \bigcirc 3 \bigcirc 7 = 9$$

$$5 \bigcirc 8 \bigcirc 4 = 52$$

$$20 \bigcirc 5 \bigcirc 6 = 24$$

7. Қорапта рәңликтің қәғәздин ясалған 8 қызыл, 4 көк вә 4 жасыл рәңликтің оюнчуқтар ятиду. Уларниң арисида:

а) кам дегендә бир рәңлик 4 оюнчуқ;

ә) кам дегендә бир-бирдин қызыл, көк вә жасыл рәңликтің оюнчуқтар болуши үчүн униң өң аз дегендә қандақ санини елиши керек?

Дәрисинң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

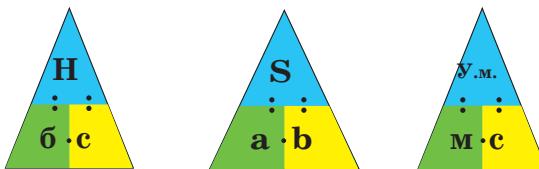

Несаплар чиқириш**Һойлида дәм елиш мәдәнийити**

Сән миқдарларниң өзара бағлинишиға несаплар чиқирисөн.

1. Миқдарлар үчбулуңлуғыға қара.

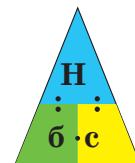
Төвөндикі несапларни чиқириш үчүн уларниң қайсисини қоллинисөн?

- Һойлиға узунлуғи 9 м вә көңлиги 7 м балилар мәйданчиси селинди. Балилар мәйданчисиниң мәйдани қандак?
- Һойлидики бир орундуқни бояшқа 320 г бояқ ишлитилди. Мошундақ 3 орундуқни бояш үчүн нәччә грамм бояқ керек?
- Бир банка бояқниң массиси 180 г. Мошундақ 4 банкада нәччә грамм бояқ бар?

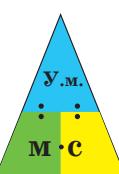
Ө.и.

2. Жәдвәл бойичә несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a)	Бир нәрсениң бағасы	Сани	Нәркى
 	75 тг	6 данә	? тг
	104 тг	5 данә	? тг

ә)	Бир нәрсениң массиси	Сани	Үмумий масса
 	125 г	бирдәк	?
	250 г		1 000 г

3. Һойлидики теннис ойнайдиган үстәлниң мәйдани 192 м². Әгәр көңлиги 8 м болса, у чағда үстәлниң узунлуғи нәччә болиду?

15 дм

4. Сүрөткө қара. Һойлидики қум селинған қашаниң периметрини несапла. Қолайсиз нава райида 9 дм үстини япидиған материални тәйярлаш үчүн униң мәйданини тап.

5. ЖӘДВӘЛ бойичө несап қураштуруп, уни чиқар.

Банаси	Сани	Нәрқи
45 тг	8 данә	? тг ? тг
64 тг	6 данә	? тг

6. а) Һойлида балилар турникқа тартилиштин чепишти. ЖӘДВӘЛНИ қара. Балиларниң һәр қайсиси барлығы нәччә қетим тартилғинини қолайлық усул билән несапла.

Исми	Бириńчи қетим	Иккинчи қетим	Үчинчи қетим	Барлығи
Садир	12	11	18	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
Амир	17	16	13	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
Қәдирдин	16	14	17	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>

Соалларға жавап бер.

Балиларниң қайсиси турникқа көп тартилди?

Башқа балилар униңдин қанчелик кам тартилди?

ә) Мошуниңға охшайдиған өзәң несап қураштур.

7. Бириńчи альбомда 26 фотосүрәт, иккинчи альбомда 32 фотосүрәт бар. Зиннәтбұви иккинчи альбомдин бириńчисиге бирнәччә фотосүрәтни алмаштурды. Шуниндін кейин альбомдикі фотосүрәтлөрниң сани тәң болди. Зиннәтбұви нәччә фотосүрәтни алмаштурды?

Дәрисниң мавзуси бойичө тапшурмилар вә соаллар түз

149

Ңесаплар чиқириш

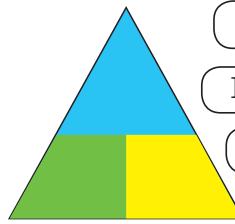
Һойлида дәм елиш мәдәнийити

Сән миқдарларниң өзара бағлинишига һесаплар чиқирисән.

1. а) Миқдарлар үчбулуңлуғыға қара. Миқдарларни үчбулуңлуққа орунлаштур. Ңесапни чиқириш үчүн үчбулуңлуқни қандақ қоллининишқа болиду?

Мәйдани	Бир нәрсениң массиси
Бана	Узунлуғи
Умумий массиси	Сани
Нәркі	Кәңлиги

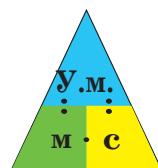

ә) Өзәң өзара бағлинишилик миқдарлар билән һесаплар құраштуруп, уларни чиқар.

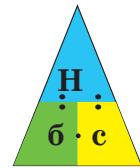
Ә.и.

2. ЖӘДВӘЛ бойичә һесаплар құраштуруп, уларни чиқар.

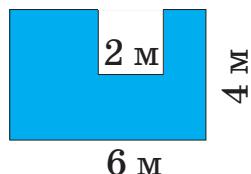
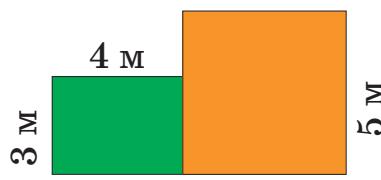
Бир нәрсениң массиси	Сани	Умумий масса
50 г		?
200 г	бидрек	1000 г

Бир нәрсениң банаси	Сани	Нәркі
? тг	10 данә	
400 тг	2 данә	бидрек

3. Фигураларниң мәйданини тап.

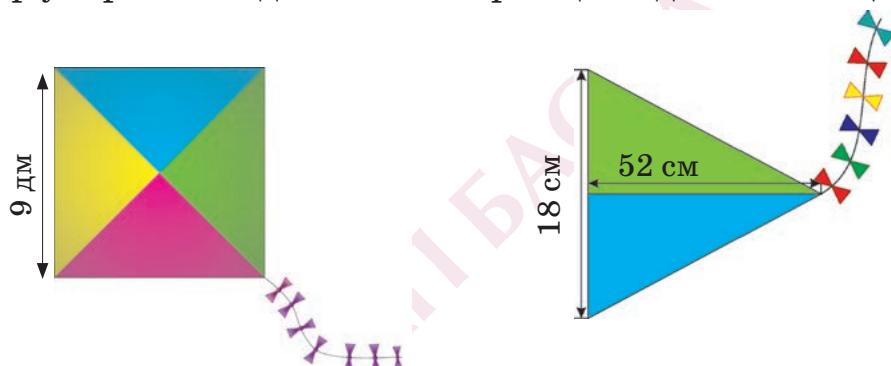

4. Ңесапни чиқар.

Садир һойлидики достлириға туғулған күнини яси迪. У һойлини безәллөндүрүшкө 10 данидин 5 қорап рәңлик шар тәйярлиди. Униңдин 2 һәссә кам туғулған күнгө кийидиған қалпақлар вә қалпақлардин 5 һәссә кам мәйрәмгә чачидиған ушшақ қәғәзләр өкәлди. У нәччә мәйрәмгә чачидиған ушшақ қәғәз өкәлди?

5. Садирниң туғулған күнигө достлири һойлида асманға һәртүрлүк ләгләкләр учирип ойниди. Ләгләкләрниң мәйданини ениқла.

6. Ңесапла.

$$706 - 71 \cdot 2$$

$$167 + 58 \cdot 3$$

$$(820 + 170) : 3$$

$$37 \cdot 3 + 150 \cdot 2$$

$$900 - 349 + 54$$

$$(370 + 180) : 5$$

$$630 : (401 - 398)$$

$$378 + 452 + 49$$

$$(390 + 290) : 4$$

7. Тәңлимиләрни йәш.

$$35 \cdot 3 + x = 543 + 392 \quad y - 51 : 17 = 857$$

8. Ишчилар балилар шәһәрчисини селиш үчүн өлчәш ишлирини жүргүзди. Улар квадрат шәкиллік икки участка тәйярлиди. Уларниң һәр қайсисиниң периметри 90 м-дин кам екәнлиги бәлгүлүк. Периметрларниң бири иккинчисиниң рәқәмлириниң орнини алмаштурғанда чиқиду. Бу участкиларниң периметри қандақ болуши мүмкін?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

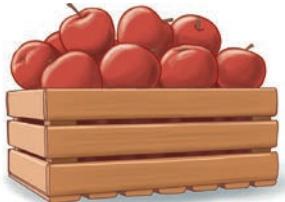
Пишиқдаш

Лагеръда дәм елиш мәдәнийити

Сән несапларни чиқирисөн вә модельлашни үгинисөн.

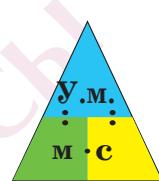
1. Лагеръдикі дәм елиш вақтида балилар алма жиғишқа ярдәмләшти. Ящикларнинң массиси тоғрилиқ мәлumatларни пайдилинип, несап қураштур.

12 кг

9 кг

ө.и.

2. Несапларни чиқар.

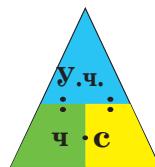
а) Язлик лагеръда дәм еливатқан балиларнин 69и инглиз тили, униндин 3 һәссә кам бала математика өміргіг қатнишиду. Инглиз тили билән математика өмәклиригө нәччә бала қатнашса, шунчә бала өзигө керәклик һәртүрлүк өмәкләргө қатнашти. Өмәкләргө барлығы нәччә бала қатнашти?

ә) Язлик лагеръда дәм еливатқан 145 балинин 24и сәһнилиқ көринишкә қатнашти. Улардин 2 һәссә ошуқ бала уссул ойнайду вә қалғини тамашибин болди. Нәччә бала тамашибин болди?

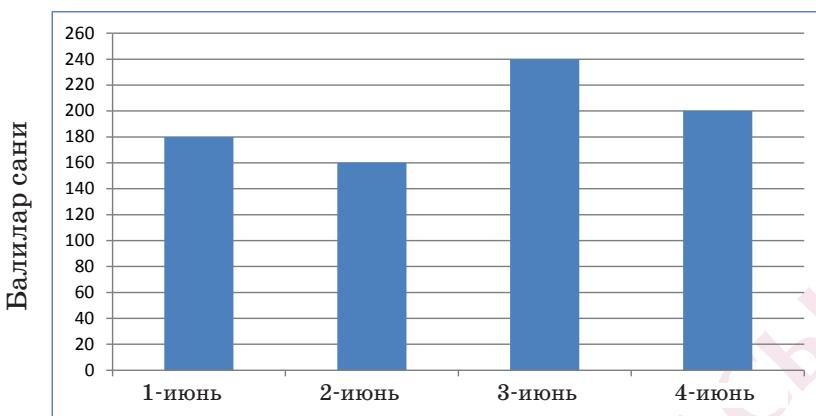
3. Жәдвәл бойичә несап қураштур вә уни чиқар.

Бир нәрсиге ишлителидиған чиқим	Нәрсиләрниң сани	Үмумий чиқими
 1 м 10 см	5 данә	$\left. \begin{array}{l} ? \text{ см} \\ ? \text{ см} \end{array} \right\} ? \text{ см}$
 70 см	6 данә	$\left. \begin{array}{l} ? \text{ см} \\ ? \text{ см} \end{array} \right\} ? \text{ см}$

4. а) Диаграммада язлық лагерьда дәм алған балилар тоғрилик мәлumat берилгөн. Диаграмма бойичә соаллар қураштуруп, уни достуңға қой.

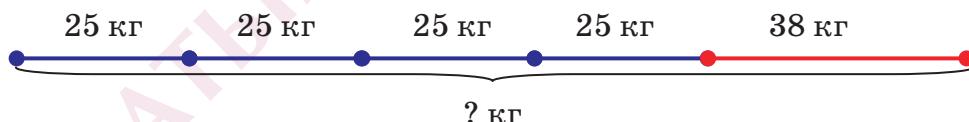
ә) Диаграмма бойичә несаплар қураштур вә уларни чиқар.

5. Несапла.

$$\begin{array}{lll} 112 \text{ см} \cdot 5 & 985 \text{ кг} : 5 & 14 \text{ см } 7 \text{ мм} : 7 \\ 322 \text{ м} \cdot 3 & 189 \text{ мм} : 9 & 2 \text{ ц } 68 \text{ кг} : 4 \\ & & 6 \text{ см } 6 \text{ мм} \cdot 2 \\ & & 2 \text{ ц } 5 \text{ кг} \cdot 3 \end{array}$$

6. Сизма бойичә несапни чиқар.

Лагерь ашханисида һәр қайсисида 25 кг-дин 4 ящик банан балиларға тарқитип берилди. Шуниндін кейин у йәрдә йәнә 38 кг банан қалды. Ашханида барлығы нәччә килограмм банан болған еди?

7. а) Мән бир сан ойлидим. Уни 5кә ашурғанда 60 чиқти. Мән қандай сан ойлидим?

- ә) 73 сани мән ойлиған сандин 23кә ошуқ. Мән қандақ сан ойлидим?
- б) 6 сани бәлгүсиз сандин 39ға кам. Белгүсиз сан нәччигө тәң?
- в) Мән ойлиған сан 58гә қариғанда 18гә кам. Мән қандақ сан ойлидим?
- г) Әгәр 62 сани мән ойлиған сандин 27гә ошуқ екәнлиги бәлгүлүк болса, у чағда мән ойлиған санни тап.

Дәрисинң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур

151 Яндишиш соаллири билән һесапларни чиқириш

Лагеръда дәм елиш мәдәнийити

Сән яндишиш соаллири билән һесапларни чиқиришни үгинисән.

1. Һесапларни чиқар.

- Лагеръда мәктәпалди тәйярлик синипдин 27 бала дәм алди, бу оқуғучиларға қарығанда 3 һәссә кам. Лагеръда барлығи нәччә бала дәм алди?
- Лагерь ашханисиға 155 кг ун өкәди, бу қәнткә қарығанда 5 һәссә ошук. Ашханиға барлығи нәччә килограмм ун вә қәнт өкәлди?
- Язда бизниң мәктәпниң 146 оқуғучиси лагеръда дәм алиду. Бу дәм елишқа йезиға баридиған балилардин 2 һәссә ошук. Нәччә бала йезиға дәм елишқа бариду?

2. Қисқичә йезилиши бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

- Некайиләр топлими – 21 бала, бу 3 һәссә ошук шеирлар
Топлими – ? бала
} ? бала
- 1-топ – ? бала
2-топ – 24 бала, бу 2 һәссә кам } ? бала ошук

б) Өзәң мешундақ һесап қураштур вә уни чиқар.

3. Әмәлләрни орунла.

$208 \cdot 4 - (365 + 439)$	$(1000 - 775) : (85 : 17)$
$56 \cdot 7 + (1000 - 539)$	$72 : 18 \cdot (732 - 539)$
$918 : 3 + (506 - 98)$	$92 : 23 \cdot (102 + 25)$
$(54 + 907) - 265 : 5$	$846 : (93 : 31)$

4. Қөрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

4 ц 5 кг = <input type="text"/> кг	3 saat 25 мин = <input type="text"/> мин
840 кг = <input type="text"/> кг <input type="text"/> ц	2 тәвл. 18 saat = <input type="text"/> saat
456 мм = <input type="text"/> см <input type="text"/> мм	10 saat 5 мин = <input type="text"/> мин

5. Тәңлимиләрни йәш.

$$1000 - y = 45 \cdot 3$$

$$231 + x = 909 : 3$$

$$75 : x = 50 : 10$$

$$20 \cdot a - 432 = 568$$

$$x + 579 = 309 \cdot 3$$

$$x - 465 = 76 \cdot 5$$

6. Ңесапларни чиқар.

а) Язлиқ лагеръда дәм еливатқан балиларниң 64и таққа сәйлә қилишқа чиқти, бу лагеръда қалған балилардин 4 һәссә кам. Лагеръда барлиғи нәччә бала болди?

ә) Язлиқ лагеръда дәм еливатқан балиларниң 156си оғуллар, бу қизлардин 2 һәссә ошуқ. Лагеръда барлиғи нәччә бала дәм еливатиду?

7. Дұрус тәңликләр чиқидиғандәк керәклиқ йәргө тирнақларни қой.

а) $7 \cdot 8 + 4 : 4 + 2 = 23$

ә) $7 \cdot 8 + 4 : 4 + 2 = 59$

8. а) Ңесапни оқи. Крупиниң қайси түрини көп өкәлгәнлигини тәхмин қиласаламсән? Ңесапни чиқар.

Лагеръдикі ашханиға һәр қайсисида 3 кг-дин 42 мишқап гүрүч вә һәр қайсисида 2 кг-дин 48 мишқап гречка елип кәлди. Қандак крупа ошуқ елип келинди вә нәччә килограмм ошуқ?

ә) Ңесаплимайла нәччә көпә керәк болидиғанлигини тәхмин қил. Өзәңниң тәхминиңиң тәкшүрә. Ңесапни чиқар.

Тағдикі лагеръда дәм елишқа 96 бала вә 24 чоң адәм кәлди. Улар һәр бир кәпигө 6 адәмдин орунлашти. Нәччә көпә керәк болди?

9. Язлиқ лагеръдин қайтқанда достлар бир-бири билән фотосүрәтлири билән алмашти. Улар достлириниң һәрқайсисиға өзиниң бир фотосүритини бәрди. Үниң үчүн барлиғи 6 фотосүрәт керәк болди. Достларниң нәччиси болғанлигини ениқла.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

152

Яңдишиш соаллири билән һесапларни чиқириш**ЖӘМИЙӘТЛИК ОРУНЛАРДА ДӘМ ЕЛИШ МӘДӘНИЙИТИ**

Сән яңдишиш соаллири билән һесапларни таллайсән вә чиқирисән.

1. Берилгән мәлumatтарни пайдилинип, һесаплар қураштур.

... 45 бала, бу choңларға қариғанда 3 hәссә ошуқ

... 25 минут, бу пиядә маңғандын 5 hәссә кам

Ө.и.

2. Ҙесапларни чиқар.

а) Мәркизий музейға чүшкічә 205 бала кәлди, бу чүштин кейин кәлгән балилардин 68гә ошуқ. Музейға барлығи нәччә бала кәлди?

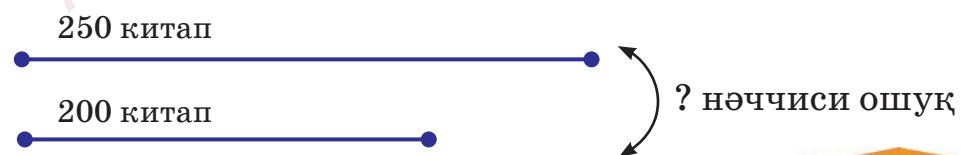

ә) Миллий китапханиниң сәнъет бөлүмидә бир күндө 160 оқурмән болди. Бу мультимедия бөлүмидә болған оқурмәнлардин 4 hәссә ошуқ. Мультимедия вә сәнъет бөлүмидә нәччә болса, «Қазақстан китаплири» бөлүмидә шунчә оқурмән болиду. «Қазақстан китаплири» бөлүмигә нәччә оқурмән кәлди?

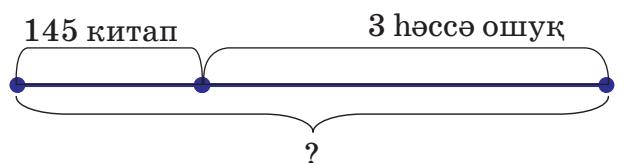

3. Сизмилар бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

a)

ә)

4. Оқи. Ңесапни чиқиридиғандин бурун жағавидики сан 300дин ошук болиду дәп тәхмин қилишқа боламдұ? Ңесапни чиқар.

Театрниң йениға 150 қейин көчити, терәк көчити болса уніңдин 2 һәссә ошук олтарғузулди. Барлиғи нәччө көчөт олтарғузулди?

5. а) ЖӘДВӘЛ бойичә Алийәмниң аилә әзалири бош вақитлирида немә билән шуғулланғанни яхши көридиғинини ениқла. Пиктограмма бойичә соаллар қураштур. Уни топ әзалириға қой.

ә) Өзәңдниң аиләңдниң әзалири қандақ мәдәний орунларға беришни яхши көридиғанлиғи тоғрилиқ пиктограмма қураштур.

6. Қанунийәтни ениқла вә икки тәрипидә 2 рәқәмдин йезип, қатарни толуқтур:

а) ..., 5, 7, 9, ...;

ә) ..., 5, 6, 9, 10,

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

153 Үч әмәл билән орунлинидиған һесаптарни чиқириш

Мәдәний дәм елиш орунлири

Сән З әмәл билән орунлинидиған һесаптарни тәһлил қилисөн вә чиқирисөн.

Сән «ЭКСПО-2017» Қазақстанниң пәйтахти Астана шәһиридә уюштурулған хөлиқарылық көргөзмә екәнлигини биләмсөн? Көргөзмә 2017 жилниң 10 июнь билән 10 сентябрь арилиғида өтти. Көргөзминин мавзуси «Келәчек энергияси» дәп атилиду.

- Ипадиниң мәнасини тапқанда, сән «ЭКСПО-2017» көргөзмисидә аләмниң нәччә ели қатнашқанлиғини билисөн.

$$(196 \cdot 4 - 439) : 3$$

- Несаптарни чиқар.

- Алийәм синип йетәкчиси, синипдашлири вә уларниң ата-анилири билән биллә «ЭКСПО-2017» көргөзмисигे автобус билән барди. Автобуста 90 тәңгидин 6 соң адәмгә вә 45 тәңгидин 10 балиға йол кирасини төлиди. Улар йол кирасиға барлығи нәччә тәңгә төлиди?
- Садир достлири билән биллә «ЭКСПО-2017» көргөзмә вақтида уюштурулған театр спектаклиға барди. Улар 500 тәңгилік 2 билет вә 200 тәңгилік 5 билет сетип алды. Улар билетлар үчүн барлығи нәччә тәңгә төлиди?

- а) Несапни чиқар.

Спектакльға қатнашқучиларға кийим тикиш үчүн рәхт сетип елинди. Бир орамда 324 м бар, иккінчисидә болса униндин 131 м рәхт кам. Әгәр бир көйнәк тикишкә 4 м рәхт сәрип қилинидиған болса, у чағда барлық рәхттин нәччә көйнәк тикишкә болиду? Нәччә метр рәхт қалиду?

- б) Несаптиki санлық мәлumatларни өзгөртиp, қайтидин чиқар.

- Жәдвәл бойиче ипадиләр қураштур вә яз. Уларниң мәнасини тап.

Елингучи	1000	450	450 · 2
Алғучи	450 · 2	29 · 2	24 · 3
Айриминиң мәнаси			

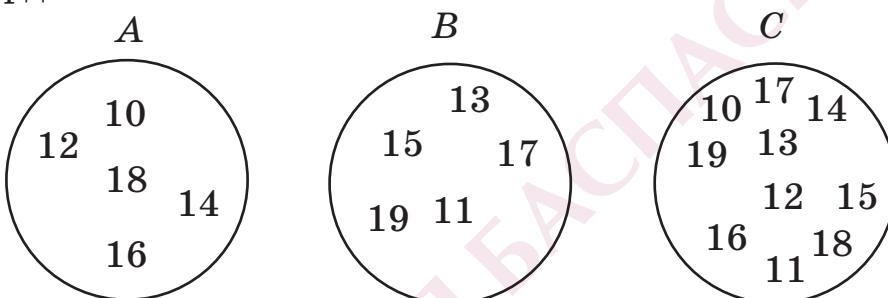
5. Һесапларни чиқар.

а) Аписи өрүк билән аличиниң һәр қайсисидин 45 литрдин ширин тәйярлиди. Өрүк ширинини 3 литрлик банкиға, алича ширинини 5 литрлик банкиға қуйди. Барлығы нәччә банка керәк болди?

ә) 45 л мурәббини қуюш үчүн нәччә 3 литрлик банка керәк? Машундақ мөлчәрдикى мурәббини қуюш үчүн нәччә 5 литрлик банка керәк болиду?

6. A, B вә C жиғинлири берилгән. Жиғинларни қандақ аташқа болиду? Жиғин элементлирини ата вә ортақ хусусийәтлирини ениқла. Жиғинларниң қайсиси ички жиғин болиду? Һәрипләрниң вә бәлгүниң ярдими билән яз.

7. Һесапларни чиқар.

а) Мәхсәт муз мәйданға 6 saat 10 минутта кетип, өйгө 8 saat 45 минутта қайтип көлди. Мәхсәт қанчә saat өйдө болмиди?

ә) Амина дости билән һойлида 45 минут сәйлә қилди. У өйигө кирип кийинип, 20 минуттин кейин дости билән кинотеатрға барди. Кино 1 saat 30 минуттан кейин аяқлашти. Амина өйгө 15 saat 19 минутта көлди. Амина дости билән сәйлә қилишқа өйдин saat нәччиidә чиқти?

8. Қорапта кичиккинө 4 көк вә 6 ақ поңзәк бар. Елинған поңзәклөрниң арисида:

- а) кам дегендә бир көк;
- ә) кам дегендә бир ақ;
- б) кам дегендә икки көк;
- в) кам дегендә икки ақ шар бар болуши үчүн, қорапниң ичигө қаримай поңзәклөрниң қандақ өнд аз санини елиш керәк?

Дәрисиниң мавзуси бойиче тапшурмилар вә соаллар қураштур.

154 ҮЧ ӘМӘЛ БИЛӘН ОРУНЛИНИДІГАН НЕСАПЛАР ЧИҚИРИШ

ОЮН-ТАМАШӘ МӘРКӘЗЛИРИДӘ ДӘМ ЕЛИШ МӘДӘНИЙИТИ

Сән 3 әмәл билән орунлинидігандың несапларни модельлаштырып, вә чиқиришни билисөн.

Алмутидики MEGA оюн-тамашә мәркизиниң алдидә «Колесо обозрения» бар. Униң Мәркізий Азиядикі өң егизи екәнлигини биләмсөн?

1. Ипадиниң мәнасини тап. Колесо обозренияниң егизлигини тап (метр билән). $802 : 2 + 660 : 6 - 451$

Ө.и.

2. Несапларни чиқар.

- а) «Колесо обозренияда» 24 стандартлық орунниң һәрқайсисиға 6 адәмдин олтириду. 12 қолайлық жабдуқланған орунниң һәрқайсисиға 4 адәмдин олтириду. «Колесо обозренияға» барлығи нәччә адам олтириду?
- ә) Алийәмниң 600 тәңгиси болди. У 165 тәңгидин 2 билет сетип алди. Алийәмниң нәччә тәңгиси қалды?

3. Баш орунларға тәэлүк санларни қой.

530	640	4	310
$20 + \square + 150$	$380 + \square + 200$	$840 : \square$	$930 - \square$
$\square + 130 + 180$	$\square + 200 + 270$	$\square \cdot 210$	$\square - 260$
$310 + \square + 200$	$150 + \square + 160$	$\square \cdot 140$	$155 + \square$
$\square + 500 + 25$	$490 + \square + 100$	$820 : \square$	$\square + 18$

4. а) Тик төртбулуңлуқниң мәйдани бәлгүлүк, униң узунлуғи билән кәңлиги қанчә? Барлық мүмкін нұсхиларни яз.

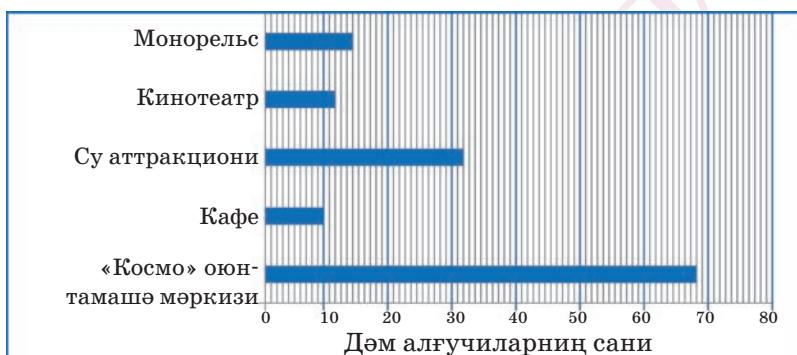
Мәйдани	узунлуғи	кәңлиги
96 м^2		
140 м^2		
350 м^2		

Ә) Тик төртбулуңлуқниң периметри бәлгүлүк, униң узунлуғи билән кәңлиги қанчә? Барлық мүмкін нұсхиларни яз.

Периметр	Узунлуғи	Кәңлиги
98 м		
120 м		
140 м		

5. а) Диаграммидә Астана шәһиридики «Ханшатыр» ичидики оюн-тамашә мәркәзлиригә кәлгән дәм алғу-чилар тоғрилиқ мәлumat берилгән. Диаграмма бойи-чә соаллар қураштур. Уни топтиki балиларғa қой.

ә) Несаплар қураштуруп, уларни чиқар.

6. Көпәйткүчиләрниң квадратини көпәйтиндиләр билән алмаштуруп, уларниң мәнасини тап.

$$(4^2 + 7^2) : 5$$

$$5^2 + 6^2 + 9^2$$

$$10^2 - 3^2 + 8^2$$

$$(7^2 + 10^2) \cdot 6$$

$$8 \cdot (5^2 + 6^2)$$

$$9^2 - (35 + 4^2)$$

7. «Иккилик» қатар. Қанунийәтни ениқла вә униң кам дегендә төрт әзасини йезип, қатарни давамлаштур.

а) 1, 10, 3, 9, 5, 8, 7, 7, 9, 6, ...

ә) 16, 12, 15, 11, 14, 10, ...

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

155

Ңесапларни һәриплик ипадиләрниң ярдими билән чиқириш

Оюн-тамашә мәркәзлиридә дәм елиш мәдәнийити

Сән һесап бойичә һәриплик ипадә қураштурушни үгинисән.

1. Ипадиләрниң мәнасини тап.

$$a + b$$

$$a \cdot b$$

a	25	9	70	8	100
b	8	61	5	90	4

2. Бу тапшурмида санлар һәрип билән алмаштурулған. Ңесап бойичә ипадә қураштуруп, уларни яз.

- а) Һайванатлар беғининң choңларға беғишлиланған кириш билети a тәңгә, балилар билети b тәңгә туриду. Һайванатлар беғиға кәлгән аилиниң тәркивидә үч бала, икки choң адәм болса, нәччә тәңгә төлиши керәк?
- ә) Кинотеатрда балилар билети a тәңгә, choңлар билети болса b тәңгә туриду. Киноға c бала вә x choң адәм билет сетип алди. Қассиға нәччә ахча төләнди?
- б) Һайванатлар беғидики тошқанларға a кг капуста вә һәрқайсисида c кг-дин x мишқап сөзә өкәлди. Тошқанларға барлиғи нәччә килограмм көктат өкәлди?

3. Ңесап бойичә ипадиләр түз.

- а) Оюн-тамашә мәркизининң биринчи қәвитетидә a дукан бар, бу иккинчи қәвәткә қариғанда d һәссә ошуқ. Иккинчи қәвәттә нәччә дукан бар?

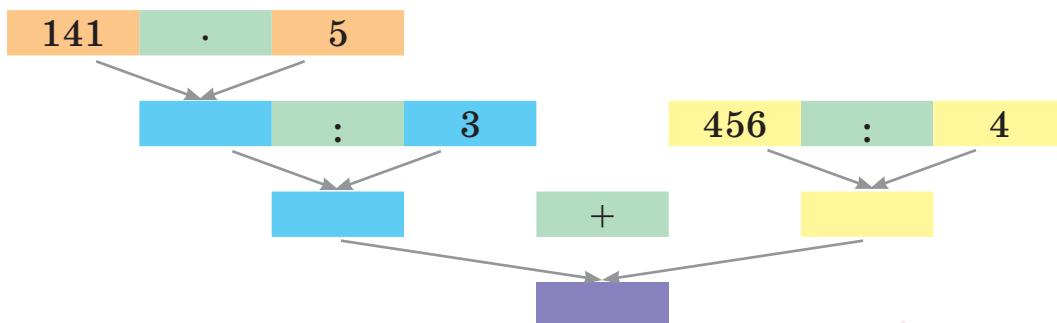
$a = 21$, $d = 7$ болғандыки ипадинин мәнасини тап.

- ә) Оюн-тамашә мәркизининң ечилиш күнінгә b адәм, иккинчи күни ечилған күнгә қариғанда d һәссә ошуқ адәм кәлди. Иккى күндә барлиғи нәччә адам болди?

$b = 326$, $d = 2$ болғандыки ипадинин мәнасини тап.

4. Сизма бойичә ипадә қураштур. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениңла.

5. Тәңлимиләрни йәш.

$$700 - y = 98 \cdot 5$$

$$552 + a = 1000 - 111$$

$$x - 450 = 156 \cdot 3$$

$$c + 87 = 59 \cdot 8$$

6. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениңла. Тик қур түридә яз вә hесапла.

$$1000 - 187 \cdot 4 + 77 \cdot 8$$

$$87 \cdot 8 : 2 - 199$$

$$184 \cdot 5 - 816 : 3 + 248$$

$$(348 + 97) - 365 : 5$$

$$750 : 2 + 317$$

$$670 : 5 + (76 + 376)$$

$$(701 - 36) - 660 : 5$$

$$580 : 4 + 209$$

$$115 \cdot 8 + 77$$

$$1000 - 390 : 2$$

7. Истираһәт бегидики балилар төмүр йолиниң билетлириға қара. Мошу бойичә қандақ өхбарат ейталайсән?

8. Айнисәм, Гүлназ вә Замирәм биринчи, иккінчи вә үчинчи қәвәттә туриду. Айнисәмниң иккінчи қәвәттә турмайдиғанлиғи, Гүлназниң иккінчи вә үчинчи қәвәттә турмайдиғанлиғи бөлгүлүк. Қизларниң һөрқайсиси қандақ қәвәттә туридиғанлиғини ениңла.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

156

Ңесапларни тәңлимә түзүш арқилик чиқар**Оюн-тамашә мәркәзлиридики дәм елиш мәдәнийити****Сен ңесапларни тәңлимә түзүп чиқирисән.**

1. Ңесапларни тәңлимә түзүш арқилик чиқар.
 - а) Оюн-тамашә мәркизидики муз мәйданида бирнәччә бала коңки тепип жүриду. Уларға йәнә 15 бала келип қошулғандын кейин, муз мәйданида 27 бала болди. Муз мәйданида дәсләп нәччә бала коңки тепип жүрди?
 - ә) Сәнәм оюн-тамашә мәркизидики фотосалондин 190 фотосүрәт чиқарди. Ү мошу фотосүрәтләрниң бирнәччисини момисига һәдийә қилғандын кейин, униң 125 фотосүрити қалди. Сәнәм момисига нәччә фотосүрәт һәдийә қилди?
2. Ңесапларға ипадә яз.
 - а) Оюн-тамашә мәркизини безәлләндүрүш үчүн 6 метрлик 14 лента вә 2 метрлик 23 лента сетип елинди. Барлығи нәччә метр лента сетип елинди?
 - ә) Қорапта 158 шар болди. Қораптин 18 шардин 4 қетим елинди. Қорапта нәччә шар қалди?
 - б) Һәрқайсисида 25 кг-дин 4 ящик апельсин вә йәнә 28 кг мандарин сетип елинди. Барлығи нәччә килограмм цитрус йемишлири сетип елинди?

Ө.и.

3. Ңесапларни тәңлимә түзүш арқилик чиқар.

- а) Гөһәрниң туғулған күнінө бирнәччә оғул бала вә 12 қиз кәлди. Әгәр барлығи 28 бала кәлгән болса, у чағда туғулған күнгө нәччә оғул бала кәлди?
- ә) 1 костюмға 4 м рәхт ишлителди. 32 м рәхттин мөшүндақ бирнәччә костюм тикилди. Нәччә костюм тикилди?

4. Ипадиләрниң мәнасини тап.

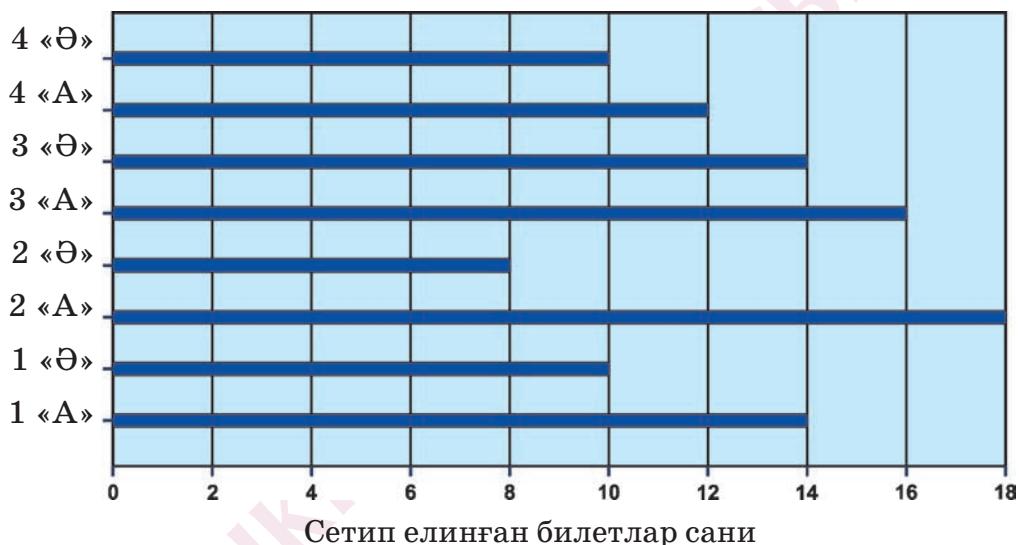
<i>a</i>	124	95	145
<i>b</i>	229	189	78
<i>c</i>	2	3	4

$$(a + b) \cdot c$$

5. Бәлгүсиз санни x һәрипи билән бәлгүләп, тәңдимә яз вә уни йәш.

- а) Әгәр бәлгүсиз санға 25ни қошсаң, у чағда 635 саны чиқиду.
- ә) Әгәр бәлгүсиз санни 6 һәссә ашурсаң, у чағда 96 сани чиқиду.
- б) Әгәр бәлгүсиз сандин 36ни азайтсаң, у чағда 714 сани чиқиду.
- в) Әгәр бәлгүсиз санни 5 һәссә кемитсәң, у чағда 103 сани чиқиду.

6. а) Спектальға һәр түрлүк синипниң оқуғучилири кәлди. Диаграмма бойичә соаллар қуаштуруп, уларни топ өзалириға қой.

ә) Диаграмма бойичә несаплар қуаштуруп, уларни чиқар.

7. Әмәлләрниң орунлиниш ретини ениқла вә несапла.

$$234 \cdot 2 + 340 : 5 - 924 : 4 = 267 \cdot 3 - 308 \cdot 2 + 840 : 5$$

8. Әгәр бир рәкәмни бир қетимдин ошук қоллинишқа болмайдиган болса, у чағда 1, 3, 5, 7 рәкәмлиридин нәччә үч ханилиқ сан йезишқа болиду?

Дәрисинң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қуаштур.

157

Мурәккәп һесапларни чиқириш

Хәлиқарылық анилар мәйрими

Сән мурәккәп һесапларни чиқиридиған болисән.

- Ипадиләрниң мәнасини тап. Дуруслиғини тәкшүрә. Ипадиләрниң мәнасини өсүш рети билән қоюп, қандақ мақал йезилғинини ениқла. Мақалниң мәнасини чүшәндүр.

ойлау	жүриду	аниси
980 : 2	149 · 4	276 : 3

жүриду	ойнау	балиси
326 · 3	405 · 2	145 · 5

Ө.и.

- Несапларни чиқар.

- Анилар мәйримигө бегишланған концертқа сәхнини безәллән-дүрүш үчүн һәрқайсисида 25 данидин 8 қорап шар тоштурулди. Һәрқайсисида 15 данидин 5 қорап өләмчә пайдилинилди. Безәл-ләндүрүшкә барлығы нәччә шар билән өләмчә пайдилинилди?
- Бәдий өмгөк дәрисидә синиптики 30 оқығучиниң һәрқай-сиси 3 очуқхәттин вә 1 қутичидин яси迪. Оқығучилар барлығы нәччә соға яси迪?

- a) Ипадиләр бойичә һесаплар қураштур.

$$221 \cdot 3 + 106$$

$$221 \cdot 2 + 106 \cdot 3$$

- ә) Мошу мәлumatларни пайдилинип, бирнәччә өмәл билән чиқириған ипадә қураштур.

4. Тәңлимиләрни йәш.

$$45 : y = 72 : 8$$

$$162 + x = 509 - 68$$

$$1000 - a = 146 \cdot 6$$

5. Биринчи, иккинчи, үчинчи синип оқуғучилири бир һәптә бойи апилириға 8-мартқа соға қилиш үчүн соғатларни ясиди. Һәрбир синип өзлиринин җасиған соғатлирини саниди. Уларниң һәр күндө барлиғи биллә нәччә соғат җасиғанлигини қолайлық һесаплашқа ярдәмләш.

	1-синип	2-синип	3-синип	Барлиғи
1-күн	25	17	15	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
2-күн	36	17	34	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
3-күн	58	34	12	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
4-күн	39	25	11	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
5-күн	56	23	17	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>
6-күн	27	18	13	<input type="text"/> + <input type="text"/> + <input type="text"/> = <input type="text"/>

6. Ңесапларни чиқар.

а) Аписи дукандын 130 тәңгидин 4 кг яцию вә 150 тәңгидин 3 кг сәвзә сетип алди. Аписи нәччә тәңгә сәрип қилди?

ә) Аписи 2 литрлик алма ширинидин 14 қорап, өрүк ширинидин униндин 4 һәссә кам сетип алди. Аписи барлиғи нәччә литр ширин сетип алди?

7. Қанунийәтни ениқла. Һәрбир тәрипигә икки рәқәмдин йезип, қатарни толуқтур:

а) ..., ..., 6, 8, 10, ..., ...;

ә) ..., ..., 6, 7, 10, 11, ..., ...;

б) ..., ..., 31, 27, 23, ...,

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар түз

Хәлиқарылық анилар мәйрими

Сән өз билимиңни хуласиләйдіған болисән.

1. a) Оқи. Ңесапни чиқармастин бурун жававиниң 35тин ошуқ болидиғанлиғини тәхмин қиласаламсән? Ңесапни чиқар.

Мәйрәмлик кәчтә уссул ойнайдыған оғулларға һәр түридин 8дин 2 түрлүк костюм вә қизларға һәр түридин 12дин 3 түрлүк костюм тикилди. Барлығи нәччә костюм тикилди?

ә) Ңесапни чиқар.

Мәйрәмлик кәчкә 72 балиниң аписи кәлди, момилири улардин 4 һәссә кам кәлди. Мәйрәмлик кәчкә нәччә апа билән мома кәлди?

2. Селиштур.

2 saat 20 мин * 220 мин	2 см 7 мм * 240 мм	1 км * 100 м
1 saat 10 мин * 120 мин	700 см * 70 дм	1 000 м * 10 дм
100 г * 1 кг	1000 г * 1 кг	10 ц * 10 кг

3. Ңесапларни тәңлимә түзүш арқылық чиқар.

a) Дукандин һәрқайсисида 5 данидин бирнәчә қорап қол яғлиқ сетип елинди. Барлығи 120 дана қол яғлиқ сетип елинди. Нәччә қорап қол яғлиқ сетип елинди?

ә) Дукандин 20 қорап қол яғлиқ сетип елинди. Һәр қораптиki қол яғлиқниң сани бирдәк. Барлығи – 120 дана қол яғлиқ. Һәр қорапта нәччә қол яғлиқтін болди?

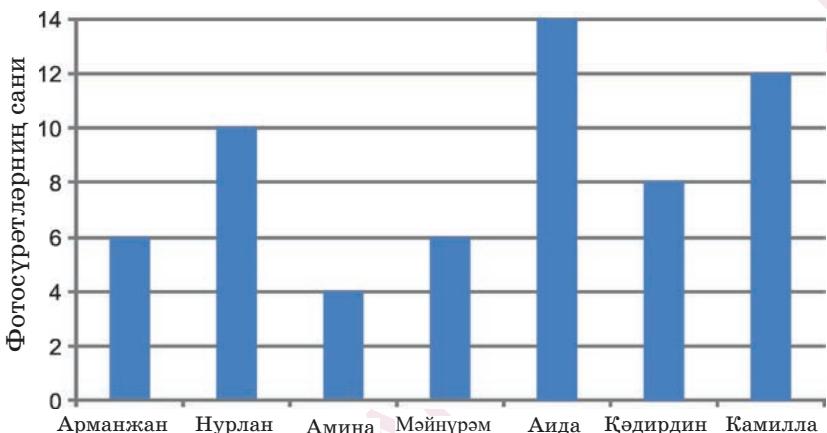
4. Ңесапла.

$(90 + 110) + (80 + 120)$	$630 + 300 + 20 - 630 - 30 + 200$
$(1\ 000 - 250) - (100 - 25)$	$(200 \cdot 3 + 100) + 30 \cdot 2 + 100$
$300 \cdot 2 + 50 - 3 \cdot 20 + 50$	$700 - (250 + 50) - 400$

5. Ңесапни тәңглимә қуруш арқилик чиқар.

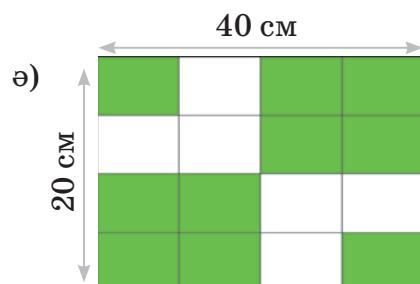
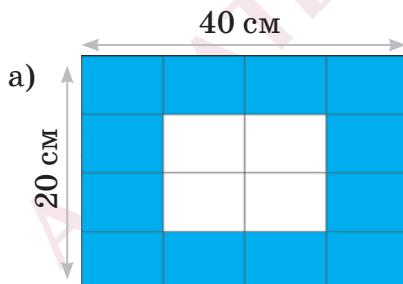
Айнисәмниң 900 тәңгиси бар еди. Ү мошу ахчисиға аписиға бир дәстә гүл вә 150 тәңгигә очуқхәт сетип алди. Айнисәм бир дәстә гүлгө нәччә тәңгә төлиди?

6. а) Балилар анилар мәйримигө беғишилап аиләвий фотосүрәтләрдин көргәзмә ясиди. Диаграммада топтики оқуғучиларниң әкәлгән фотосүрәтлиригинин сани көрситилгән. Барлық сүрәтләрни үч тамға тәң қилип бөлүп қандақ орунлаштурушқа болиду?

ә) Ңесаплар қураштур вә уларни чиқар.

7. Тик төртбулуңлуқниң боялған бөлигинин мәйданини тап.

8. 6, 4 вә 1 рәқәмлири арқилик нәччә үч ханилиқ санлар йезишиқа болиду? Санларни язғанда рәқәмләр қайтиланмаслиғи керек.

Дәрисиңің мавзуси бойичә тапшурмалар билән соаллар қураштур

159

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өзәмниң утуқлиримни тәкшүрәймән.

БИЛИШ

Мән 1000 тәңгилік, 2 000 тәңгилік, 5 000 тәңгилік қәғәз ахчиларни ажыратишиңи вә тұрлук төләм ясашни билимән.

Чүшиниш

Мән санлар жиғининиң ички жиғинлирини элементлириниң берилгән яки өзәм ениқлиған хусусийәтлири бойичә қурушни чүшинимән.

Жиғинлар:

$$A = \{10, 20, 30, 40, 50\};$$

$$B = \{15, 25, 35, 45, 55\};$$

$$C = \{10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 55\}.$$

Жиғинларниң қайсиси ички жиғин болиду? Эйлер-Венн диаграммисини сиз вә униңға һәрбір жиғинниң элементлирини яз.

ҚОЛЛИНИШ

Мән 2-3 әмәл билән орунлини-диган һесаптарни қиқиришни билимән.

Истираһәт беғидики орундуқтарни бояш үчүн 5 килограмлиқ 45 банка көк рәңлик вә 3 килограмлиқ 60 банка йешил рәңлик бояқ сетип елинди. Барлығи нәччә килограмм бояқ сетип елинди?

АНАЛИЗ

Мән несап-
ни чиқиришта
миқдарлар ариси-
дики бағлинишни
пайдилинишни
билимән.

Жəдвəл бойичə несаплар қуаштуруп,
уларни чиқар.

1 нəрсигə ишлитилидиган чиқим	Нəрсилəрниң сани	Умумий чиқим
бирдəк	? данə	270 см
	6 данə	540 см

СИНТЕЗ

Мән барлық ариф-
метикилиқ өмəл-
лəргə берилгəн
аддий несаплар-
ниң йешилишини
тəнлимə түридə
қандақ көрситиш
керəклигини би-
лимән.

Тирəк сөзлəрниң ярдими билəн тəнлимə
бойичə несап қуаштуримəн.

$$x - 30 = 40$$

əкəлди

сетилди

қалди

БАЊАЛАШ

Мән яндишиш
соаллири билəн
берилгəн несапқа
ипадиниң дурус
түзилгинини
тəкшүрəлəймəн.

Несапқа мувапиқ келидиган ипадини талла.

Аписи 12 л қетиқ сетип алди, бу шубатқа
қариғанда 2 həссə ошуқ. Аписи барлығи
нəччə литр сүт əнүмини сетип алди?

$$12 + 12 : 2 \quad 12 + 12 \cdot 2 \quad 12 + (12 + 2)$$

Секунд

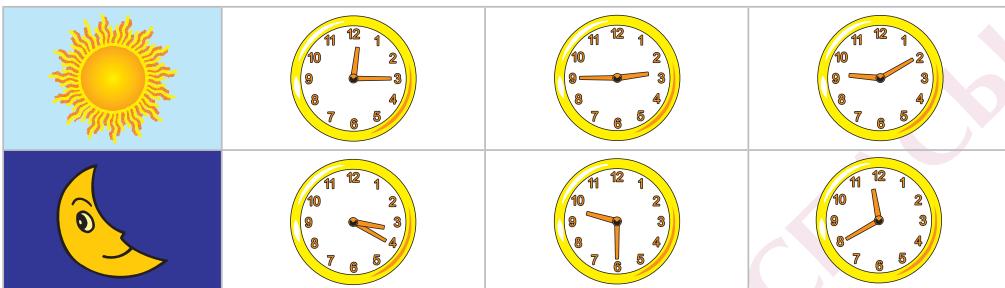
Норуз мәйрими

Сән секунд өлчәм бирлигини қоллининп өлчәшни үгинисән.

1. Саатлардики көрситилгән вақитни ата.

2. Көрситилгән өлчәм бирликлөргө ипадилә.

$$3 \text{ saat } 15 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$5 \text{ saat } 35 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$160 \text{ мин} = \boxed{} \text{ saat } \boxed{} \text{ мин}$$

$$7 \text{ saat } 40 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$4 \text{ saat } 50 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$190 \text{ мин} = \boxed{} \text{ saat } \boxed{} \text{ мин}$$

3. а) Бәзибир saatларниң минут вә saat тиллиридин башқа секунд тили бар.

1 минутта секунд тили saatниң циферблатини толук айлиниду.

$$1 \text{ минут (мин)} = 60 \text{ секунд (с)}$$

Секунд

Сән алдиримай «бир» дегендә, 1 секунд өтиду. Әнді сән вақитни секундқычә дәл ениқлашни билисән.

– бу секундомер.

ә) Мону saatларға қара. Вақитни секундқычә болған дәллик билән ейт.

б) Сән 30 секундта, 60 секундта нәччә сөз оқуидиғанлиғини ениқла. Нәччә секундта 5 қәдәм атлайсән?

4. а) Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$2 \text{ мин } 15 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$68 \text{ с} = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

$$3 \text{ мин } 30 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$140 \text{ с} = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

$$5 \text{ мин } 42 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$162 \text{ с} = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

Ә) Соалларға жавап бер.

- 10ға, 30ға, 60қичә санаш үчүн саңа нәччә секунд вақит керәк?
- 120 секундта нәччә мисал чиқирисән?

5. Һесапларни чиқар.

а) Назирәм мәктәптә hәптисигә 2 күн 40 минуттин уссул өмігиге вә 3 күн 50 минуттан қол hүнәр өмігиге қатнишиду. Назирәм hәптисигә нәччә вақтими өмәкләргә сәрип қилиду? Жававини saat вә минут билән ипадилә.

ә) Айдин мәктәпкә бериш үчүн 8 минут метро билән вә йәнә 5 минут пиядә маңиду. Айдин мәктәпкічә барлығы нәччә вақит маңиду? Жававини минут вә секунд билән ипадилә.

б) Телевизорда мультфильм saat 15.40та башлинин, 15.50тә аяқлишиду. Мультфильм нәччә вақитқа созулди? Жававини секунд билән ипадилә.

6. Әмәлләрни орунла.

$$6 \text{ мин } 40 \text{ с} + 34 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$50 \text{ с} \cdot 4 = \square \text{ с}$$

$$5 \text{ мин } 30 \text{ с} - 90 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$3 \text{ мин } 20 \text{ с} : 4 = \square \text{ с}$$

$$90 \text{ с} + 1 \text{ мин } 30 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$40 \text{ с} \cdot 2 = \square \text{ с}$$

7. Һесапла.

$$(910 - 310) : 6$$

$$(360 + 180) : 6$$

$$930 : 30 \cdot 4$$

$$(620 + 190) : 9$$

$$360 + 180 : 6$$

$$65 + 650 : 5$$

8. Ңесапларни чиқар.

а) Норуз мәйримигә бағлиқ уюштурулған «жанза тепиши» мусабиқисиге 18 адәм, «Тәңгә илиш» мусабиқисиге униндін 2 жаңы адәм қатнашты. «Жанза тепиши» билән «Тәңгә илиш» мусабиқисиге нәччә адәм қатнашса, шунчә адәм «Оғлақ тартиш» мусабиқисиге қатнашты. «Оғлақ тартиш» мусабиқисиге нәччә адам қатнашты?

ә) Норуз мәйримигә бағлиқ уюштурулған «Көкпар» мусабиқисиге елимиздин һәр қайсиси 15 адәмдин қуруулған 5 команда көлди. Хошна қирғиз елидин һәр қайсиси 15 адәмдин қуруулған 2 команда қатнашты. Көкпар мусабиқисиге барлығи нәччә спортчи қатнашты?

9. Тәңлимиләрни йәш.

$$294 - x = 27 \cdot 3$$

$$5 \cdot x = 150 : 3$$

$$y - 230 = 110 + 265$$

$$60 \cdot y = 900 - 420$$

10. Барлық меһманларда saat бар. Сәнәмниң саати 25 минут алдиды, Арманжанниң саати 1 саат көйнидә, Ләйлиханниң саати 50 минут алдиды. Пәкәт Дамирниң сааты да дурус вақитни көрситип туриду. Меһманларниң һәрқайсисиниң саати қандақ вақитни көрситип турғанлиғини ениқла.

Дамирниң саати	Сәнәмниң саати	Арманжанниң саати	Ләйлиханниң саати
12.00			
14.30			

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар вә соаллар қураштур.

Секунд

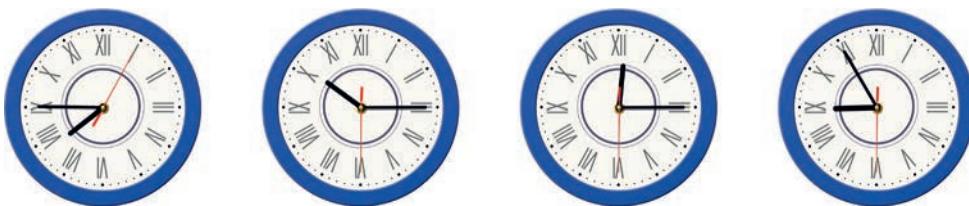
Норуз мәйрими

Сән вақитниң өлчәм бирлиги – секундни қоллинисән.

Ө.и.

1. Саатлардики вақитни ата.

2. Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

$$70 \text{ мин} = \square \text{ saat } \square \text{ мин}$$

$$9 \text{ мин} = \square \text{ с}$$

$$9 \text{ мин} = \square \text{ с}$$

$$1 \text{ saat } 30 \text{ мин} = \square \text{ мин}$$

$$85 \text{ с} = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

$$67 \text{ с} = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

3. Веломусабиқиға 4 бала қатнашты.

Ети	Бириңчи айлиниш	Иккىнчи айлиниш	Үчинчи айлиниш
Самит	4 мин 1 с	2 мин 0 с	3 мин 5 с
Әскәр	3 мин 2 с	3 мин 6 с	2 мин 9 с
Қәдирдин	2 мин 9 с	4 мин 0 с	3 мин 5 с
Мурат	2 мин 7 с	2 мин 4 с	3 мин 3 с

ЖӘДВӘЛ бойичә соалларға жағап бәр:

- Һәр бир айлиништа қайси бала бириңчи кәлди?
- Башқилиридин нәччә секундқа илдам кәлди?
- Үчинчи айлиништа ким өң илдам болди?
- Қәдирдин униңдин нәччә секундқа кәйнидә қалди?
- Ким мусабиқидә йәнди? Қандақ нәтижә билән йәнди?

ә) ЖӘДВӘЛ бойичә өзәңниң соаллириңни қураштур вә уни синипдашлириңға қой.

4. Һесапни чиқар.

Норуз мәйримигә беғишлиған көриниш saat 18.00да башлиниду. Йолға 40 минут вақит кетиду. Көриниш башланғичә 15 минут өтигән келиш үчүн өйдин нәччиidә чиқиши керәк?

5. Селиштур.

2 тәвл. * 42 saat	450 с * 4 мин	3 saat 5 мин * 190 мин
2 мин 10 с * 110 с	200 с * 2 мин 50 с	5 мин * 5 мин 2 с

6. Һесапларни чиқар.

а) Норуз мәйримигә беғишлиған концертқа үч синипниң қизлири үчүн миллий көйнәкләр тикишкә буйрутма берилди. Тикинчи бир көйнәкни тикишкә 4 м рәхт ишлитеилди. Һәрбир синипта 15 қиздин болса, у чағда барлық көйнәкни тикишкә нәччө метр рәхт ишлитеилди?

ә) Норуз мәйримидә қол hұнәр устилириниң көргәзмиси уюштурулди. Көргәзмигә буюмларниң 50и кигиздин, униңдин 2 hәссә ошуқ буюм яғачтин ясалған. Теридин ясалған буюм кигиз билән яғачтин ясалған буюмларниң бәштин бир бөлигини тәшкил қилиду. Нәччө буюм теридин ясалған?

7. Нәччө вақит өтти? Минут вә секунд билән ипадилә.

а)

ә)

8. Бағчада 13 қызилгүл вә 14 қәләмпир гүли өсүп туриду. Айнисем уларниң арисидин 13 гүлни қийип алди. Соалларға жавап бер:

- Уларниң арисида кам дегендә бир қәләмпир гүли боламду?
- Уларниң арисида кам дегендә бир қызилгүл боламду?

Дәрискесиң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

Әсир

Қазақстан хәлқиниң бирлиги мәйрими

Сән миқдарларниң мәнасини селиштурушни вә улар билән әмәлләр орунлашни үгинисән.

1995 ж. 18 октябрьда елиميزниң Президенти Н.Ә. Назарбаев-ниң пәрмани билән 1 Май – Қазақстан хәлқиниң бирлиги күни дәп жарий қилинди. Сән Қазақстанда 130дин ошук милләт вәкиллири туридиганлиғини биләмсән?

1. Ипадиләрниң мәнасини тап. Жаваплирини өсүш рети билән қоюп, қандақ мақал йезилғанлиғини ениқла. Мақалниң мәнасини чүшөндүр.

тирлик

болмас

болмай

Бирлик

230 с + 3 мин 50 с

180 с · 5

9 мин 20 с – 210 с

4 мин 40 с : 7

2. Жұмлини оқи. Сән өзәңгә тонуш әмәс қандақ өлчәм бирликинің байқидиң.

VIII әсирдин башлап IX әсирниң оттурисиғиңе әл-Мансур Халиф Бағдат йеридә ичидә телескоп билән китапханиси бар «Даналар өйини» ачиду. Униңға алымларни жиғиду.

Әсир – вақитниң қоң өлчәм бирлиги.

1 әсир (ә.) = 100 жил (ж.)

Әсир

3. а) Соалларға жавап бер. Қайси дәрәқләр 2 әсирдин ошук өмүр сүриду? Әң аз өмүр сүридиган дәрәқләрни ата?

Осымлұқлар	Өмүр сүрүш узаклиғи
Арча	500 жил
Терәк	300 жил
Ерән	500 жил
Кейин	150 жил
Четин	80 жил

ә) Жәдвәл бойичә соал қой. Ңесаплар қураштур вә чиқар.

4. Селиштур.

2 ж. 4 ай * 32 ай
658 ж. * 7 ө. 1 ж.
5 ө. 42 ж. * 54 ж.
6 мин 15 с * 385 с

1 ж. 12 тәвл. * 345 тәвл.
128 saat * 5 тәвл. 12 saat
3 тәвл. 5 saat * 80 saat
245 с * 4 мин 40 с

5. Ңесапларни чиқар.

а) Астанадыки «Этноаул» миллий-мәденийәт комплексиға бириңчи күни 150 турист, иккинчи күни униндин 57 турист кам кәлди. Үчинчи күни бириңчи вә иккинчи күнлири нәччә болса, шунчә турист кәлди. «Этноаул» миллий-мәденийәт комплексиға үч күндө барлығы нәччә турист кәлди?

ә) «Устилар йезисида» 60 қол һүнәр устиси яғачтин, уларниң үчтін бир бөлигини тәшкіл қилидиган уста металдин қандак буюм ясайдығанлиғини көрсөтти. Металдин буюм ясайдыған устиларға қариғанда 32си ошуқ уста кигиздин буюм ясап көрсөтти. Барлығи нәччә уста өз һүнәрлирини көрсөтти?

6. Бош орунларни толтар.

$$5 \text{ ө.} \cdot 2 = \square \text{ ж.}$$

$$2 \text{ ж. } 45 \text{ тәвл.} - 587 \text{ тәвл.} = \square \text{ тәвл.}$$

$$8 \text{ ө. } 10 \text{ ж.} : 9 = \square \text{ ж.}$$

$$5 \text{ saat } 20 \text{ мин} : 4 = \square \text{ мин}$$

$$4 \text{ ө. } 50 \text{ ж.} + 270 \text{ ж.} = \square \text{ ж.}$$

$$3 \text{ мин } 50 \text{ с} \cdot 3 = \square \text{ с}$$

7. а) Соалларға жавап бәр. Қандақ жанивар 1 өсиридин ошуқ өмүр сүриду? Қандақ жанивар 2 өсиридин ошуқ өмүр сүриду?

Жаниварлар	Өмүр сұруш узақлиғи
Галапагосс ташпақиси	250 жил
Гренландия кити	211 жил
Пил	80 жил
Кизил деңиз кирписи	200 жил
Крокодил	100 жил

ә) ЖӘДВӘЛДИКИ МӘЛУМАТЛАРНИ ПАЙДИЛИНИП НЕСАПЛАР ҚУРАШТУР. УЛАРНИ ЧИҚАР.

8. Тәңгимиләрни йәш.

$$x \cdot 9 = 12 \cdot 6$$

$$63 \cdot y = 63 \cdot 0$$

$$y + 452 = 155 \cdot 5$$

$$80 \cdot a = 1\,000 - 680$$

9. Аписи Анаргұлгә, Жанарәмгә, Шадийәмгә көйнек тикип бериши үчүн қизил, йешил, сериқ рәңлик рәхт сетип алди. Анаргұлгә елинған рәхт йешилму, қизилму өмәс. Жанарәмгә алғини йешил өмәс. Шадийәмгә қандақ рәңлик рәхт сетип елинди? Қизларниц һәрқайсисиға қандақ рәңлик рәхт сетип елинди? ЖӘДВӘЛ ТҮЗҮП ЧИҚАР.

Дәрисинң мавзуси бойичө тапшурмилар вә соаллар қураштур.

Қазақстан хәлқиниң бирлиги мәйрими

Сән миқдарларни селиштурисөн вә улар билән әмәлләр орунлайсән.

1. Селиштур.

1 мин * 30 с

1 ә. * 90 ж.

3 мин 25 с * 200 с

2 saat * 120 мин

200 ж * 1 ә. 90 ж.

2 тәвл. 20 saat * 70 saat

Ә.и.

2. а) Қерәклик санларни қой.

Йерим әсир – бу жил.Чарәк әсир – бу жил.Бир минутниң үчтін бир бөлиги – секунд.Бир минутниң алтидин бир бөлиги – секунд.

ә) Құндин Йәргө йоруқ 8 минут вә бир минутниң үчтін бир бөлигидә йетиду. Бу нәччә секунд?

3. Ңесапларни чиқар.

а) Қазақстан хәлқиниң бирлиги мәйрими-
гә 36 миллий-мәдәният мәркәзлири қат-
наشتы. Уларниң һәрқайсиси 2 нахшидин
вә 3 уссулдин тәйярлап өкөлди. Барлығи
нәччә номер көрситилди?

4. Ңесапларни чиқар.

а) Өмәр өй тапшурмисини 1 saat 30 минутта орунлиди. У шеир ядлашқа 15 минут, ңесап чиқиришқа униндин 2 hәссә ошуқ вақыт сәрип қилди. Қалған вақтида эссе язди. Өмәр эссени нәччә минут язди?

ә) Логопед-дохтур балиларни saat 9дин 12гичө қобул қилиду. Әтәр у бир балиға 30 минут вақтими сәрип қилидиған болса, у чағда у мошу вақит арилиғида нәччө балини қобул қилиду?

5. Һәрбір saat 3 saat 20 минут 35 секундтин кейин қандақ вақитни көрситиду?

6. Баш орунларни толтар.

$$80 \text{ с} \cdot 2 = \square \text{ мин } \square \text{ с}$$

$$4 \text{ ә. } 80 \text{ ж.} + 2 \text{ ә. } 65 \text{ ж.} = \square \text{ ж.}$$

$$6 \text{ мин } 40 \text{ с} : 5 = \square \text{ с}$$

$$950 \text{ ж.} : 5 = \square \text{ ә. } \square \text{ ж.}$$

$$3 \text{ мин } 46 \text{ с} + 2 \text{ мин } 74 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$3 \text{ ә. } 20 \text{ ж.} \cdot 3 = \square \text{ ә. } \square \text{ ж.}$$

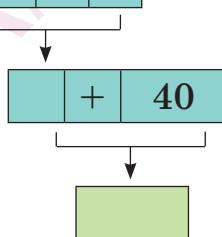
7. Ңесапни чиқар.

Синипта 32 оқығучи бар. 8 оқығучи нахша ейтиду вә уссул ойнайду. 6 оқығучи пәкәт нахша ейтиду. 10 оқығучи пәкәт уссул ойнайду. Нәччө оқығучи нахшиму ейтмайду вә уссулму ойнимайду?

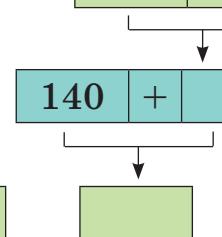

8. Сизма бойичө ипадә түзүп, у йәрдики әмәлләрниң орунлиниш ретини бәлгүлә. Ипадиниң мәнасини тап.

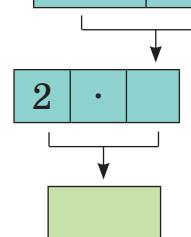
$$132 \quad \cdot \quad 2$$

$$950 \quad : \quad 5$$

$$78 \quad : \quad 3$$

Дәрисиниң мавзуси бойичө тапшурмилар билән соаллар қураштур.

164

Вақит өлчәм бирликлирини түрләндүрүш

Фалибийэт күни

Сән вақит өлчәм бирликлирини түрләндүрүшни билисән.

1. Ипадиләрни мәнаси билән мувапиқлаштур. Шу чаңда Улук Вәтән уруши қәһриманлириницә һөрмитигә қоюлған ядикарлиқтарниң қачан, қәйәрдә орнитилғанлиги тоғрилиқ билисән.

80 мин

45 мин

900 с

50 с

605 с

И.В.Панфилов һәйкеси, 1968 ж. Алмута шәһири, 28 гвардиячи-панфиловчилар наимики истираһәт беги.

2 saat 15 мин –
90 мин

Б. Момышұлы һәйкеси, 2010 ж. Алмута шәһири, 28 гвардиячи-панфиловчилар наимики истираһәт беги.

6 мин 40 с : 8

М. Мәметова билән Ә. Молдағулова һәйкеси, 1997ж. Алмута шәһири, Төле би көчисидики дәм елиш беги.

310 с + 4 мин 55 с

«Даңқ» мемориал комплекси, 1975 ж. Алмута шәһири, 28 гвардиячи-панфиловчилар наимики истираһәт беги.

150 с · 6

С.Д. Луганский һәйкеси, 1951 ж. Алмута шәһири, Абылай хан даңғиши.

5 saat 20 мин : 4

Ө.и.

2. Ңесапларни чиқар.

- а) Арманжан Б. Момышұлының «Москва үчүн жән» романындағы 7 минуттын вә 1 күндө 15 бәттін оқуп олтарди. У 1 күндө китап оқушқа нәччә вақтini бегишслиді? 3 күндиchu? Жағавини saat вә минут билән ипадилә.
- ә) Оқуучиларға музейнің «Улук Вәтән уруши жиллирида» бөлүміні тонуштурууш saat 09.30да башлинип, 11.15тә аяқлишиду. Оқуучилар музейда нәччә вақит болди? Жағавини saat вә минут билән ипадилә.

- б) Ңесапларниң биринің санлық мәнасини өзгөртип, қайтидин чиқар.

3. Минут билән ипадилә.

$$6 \text{ saat } 20 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$4 \text{ saat } 30 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$9 \text{ saat } 10 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$7 \text{ saat } 40 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

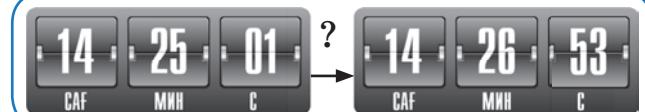
4. Ңесапларни тәңлимә түзүп чиқар.

- а) Китапханиға Фалибийәт күни мәйриминиң һарписида бесилип чиққан 90 дана китап өкөлди. Улар һәрбир қорапқа 10 данидин селинған. Китапханиға барлығи нәччә қорап китап өкөлди?

- ә) Фалибийәт күни мәйримиге уюштуруулған һәрбий парадқа һәрбий мәктәплөрниң 150 оқуучиси қатнашты. Улар һәр бир қатарда 15тін сәп түзүп өтти. Ңәрбий мәктәпниң оқуучилири нәччә қатар сәп түзді?

5. Нәччә вақит өтти? Минут вә секунд билән ипадилә.

6. Саат билән ипадилә.

$$5 \text{ тәвл. } 13 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat}$$

$$8 \text{ тәвл. } 3 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat}$$

$$2 \text{ тәвл. } 19 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat}$$

$$3 \text{ тәвл. } 10 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat}$$

7. Башланғуч синип оқуғучилири Улуқ Вәтән урушининң ветеранлири билән учришиш уюштуруп, тәрбийә саатини өткүзді. Жәдвәлдә һәрбир синипниң тәрбийә саати қанчидә башлинин, қачан аяқлишидиғанлиғи көрситилгән. Һәр синипниң тәрбийә саати нәччә вақитқа созулидиғанлиғини ениқла.

Синиплар	Башлининш вақти	Аяқлининш вақти
1-синип	9.35	10.10
2-синип	10.00	10.40
3-синип	11.20	12.30
4-синип	15.30	17.00

8. Секунд билән ипадилә.

$$1 \text{ мин } 36 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$6 \text{ мин } 50 \text{ с} = \square \text{ с}$$

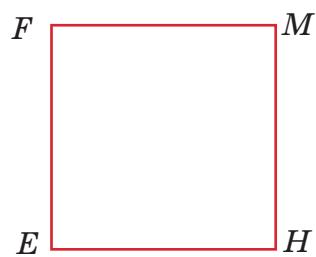
$$5 \text{ мин } 45 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$4 \text{ мин } 24 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$10 \text{ мин } 7 \text{ с} = \square \text{ с}$$

$$3 \text{ мин } 17 \text{ с} = \square \text{ с}$$

9. Фигуриларниң периметрини вә мәйданини тап.

10. Тәңликләр дурус болуши үчүн ипадиләргә тирнақлар қой.

$$100 - 45 + 75 : 5 = 40$$

$$100 - 45 + 75 : 5 = 76$$

$$100 - 45 + 75 : 5 = 26$$

$$100 - 45 + 75 : 5 = 70$$

Дәрисиниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

165

Вақитни saat билән ениқлаш

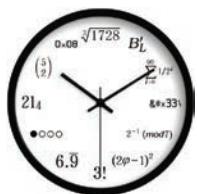
Фалибийәт күни

Сән hәр түрлүк saat бойичә вақитни (saat, минут, секунд) ениқлашни үгинисән.

1. Ың бер түрлүк saatларни қара. Ың saatтиki вақитни ениқлашни биләмсән?

Әқилендік
саат

Проекциялык saat

Күн saat

Құм saat

Атомлуқ saat

2. Saatлардики вақитни дәл секундигиңе ениқла вә яз.

3. a) Үесапни чиқар.

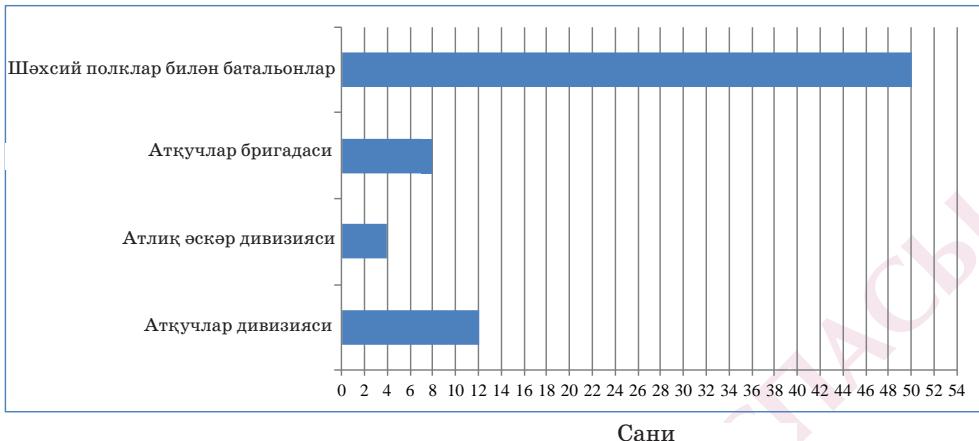
Фалибийәт күни мәйримигә бағлиқ уюштурулған hәрбий парад saat 10.00да башлинип, saat 11.15дә аяқлашты. Ыңбий парад нәччө вақитқа созулди? Жауавини минут билән ипадилә.

ә) Үесапниң санлиқ мәналирини өзгәртип, қайтидин чиқар.

4. Диаграммида уруш жиллири Қазақстанда шәкиллинип, мәйданға атландурулған һәрбий бөлүмлөр төгрилиқ мәлumat берилгенді. Диаграмма бойиче соаллар қураштуруңдар. Уни топтика балиларға қоюңдар. Һесаплар қураштуруп, уларни чиқириңдар.

5. Саат нәччә екөнлигини ениқла.

6. Һесапни чиқар.

Мәктептә Улук Вәтән уруши жиллиридики фотосүрәтләрдин көргөзмә уюштурулди. Биринчи залға 64 фотосүрәт, иккинчи залға униңдин 2 һәссә кам фотосүрәт қоюлди. Үчинчи залға биринчи вә иккинчи залға нәччә фотосүрәт қоюлса, шунчә фотосүрәт қоюлди. Көргөзмигә барлығы нәччә фотосүрәт қоюлди?

7. Синипта 25 оқуғучи бар. Уларниң ичидә 5 оқуғучи шахматму, шашкиму ойнашни билмайды. 18 оқуғучи шашка, 20 оқуғучи шахмат ойнайды. Синипта нәччә оқуғучи шахматму, шашкиму ойнайдынлигини ениқла.

Дәрисниң мавзуси бойиче
тапшурмилар вә соаллар қураштур.

Пишиқдаш

Қазақстан Жұмғарийитиниң Конституция күни

Сән вақит өлчәм бирликлирини қоллинисән.

Қазақстан Жұмғарийитиниң Конституцияси – елемизниң Ата қануни. Қоллиништиki Конституция 1995 жили 30 август күни қобул қилинді.

1. Бириңчи ипадиниң мәнасини тепип, Конституция нәччә баптін, иккінчи ипадиниң мәнасини тепип, нәччә бөлүмдин туридиғанлиғини ениқла.

(758 – 659) – 720 : 8

327 · 3 – (639 + 244)

2. Әмәлләрни орунла. Һәрбир ипадини мәнаси билән мувақылаштурсаң, бу saatларниң аләмниң қайси шәһиридә орунлашқанлиғини ениқлайсән.

58 саат

675 ж.

322 мин

100 с.

744 тәул.

952 ж.

«Аләмлік Вақит» саати, Берлин шәһири.	9 саат 45 мин – 263 мин
«Орлай» астрономиялық саати, Прага шәһири.	2 ө. 38 ж. · 4
Гринвич саати, Лондон шәһири.	8 тәвл. 40 саат : 4
Қочақ театриниң саати, Москва шәһири.	8 мин 20 с : 5
Вестминстера саати, Лондон шәһири.	1 ж. 241 тәвл. + 138 тәвл.
Гүлсаат, Женева шәһири.	3 ө. 15 ж. + 360 ж.

Ө.и.

3. а) Қөрситилгөн өлчәм бирликләргө ипадилә.

$$3 \text{ тәвл.} = \boxed{} \text{ saat} \quad 4 \text{ ә.} = \boxed{} \text{ ж.}$$

$$6 \text{ saat } 20 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$12 \text{ мин} = \boxed{} \text{ с}$$

$$4 \text{ тәвл. } 4 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat} \quad 2 \text{ ә. } 50 \text{ ж.} = \boxed{} \text{ ж.}$$

ә) Саатлардикі вақитларни ениқла.

4. Несапни чиқар.

а) Йолға кетидиған вақитниң үчтін бир бөлигі 36 саатни тәшкіл қилиду. Барлық йолға кетидиған вақитни тап.

ә) Өкси несап қураштуруп, уни чиқар.

5. Жәдвәл бойичә ипадиләр қураштур. Уларниң мәнасини тап.

c	150	32	206	19	95	105
$2 \cdot c$						
$c + 505$						
$1000 - c$						

6. Несапни чиқар.

Қазақстан Жұмғарийитиниң Конституция күнінгө бағылқ 16 яшқа толған яш пухраларға Қазақстан Жұмғарийитиниң шәхсий гуванамиси дағдуғлиқ түрдө соға қилиш рәсмийити өткүзүлди. Барлығи 600 соға берилди. Әгәр уларниң һәр қайсисиға саат вә китап соға қилинған болса, у чағда қанчә пухра соға алди?

7. Икки ишчи дәрияниң у қирғиғиға өтүши керек. Дәриядада икки бала қейиқ билән үзүп жүриду. Қейиққа бир ишчи яки икки бала патиду, ишчи билән бала биллә патмайды. Икки ишчи дәрияниң у қирғиғиға қандақ өтүп, балиларға қейиғини қайтуриду?

Дәрисиниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

167

Хуласиләш

Қазақстан Жүмһурийитиниң Мустәқиллик күни

Сән билимидни йәкүнләйсөн.

1991 жили 16 декабрьда Қазақстанниң Жұқарқи Кеңишидә «Мустәқиллик» билән мәмликеңнің әркинлиги тоғрилиқ қанун қобул қилинди.

1. Ңесапларни чиқар.

- а) Мустәқиллик күнінгә уюштурулған шеирни ипадилик оқушын мәктәпчилик мусабиқигә барлығи 84 оқуғучи қатнашты. Башланғуч синип оқуғучилири барлық қатнашқан оқуғучиларниц төрттін бир бөлигини тәшкіл қилиду. Оттура балдақ оқуғучилириңін үлардин 16си ошук, қалғини – жуқарқи синип оқуғучилири. Мусабиқигә жуқарқи синиппен нәччә оқуғучиси қатнашты?
- ә) Мустәқиллик күнінгә уюштурулған инша йезиш мусабиқисигә вилайёт мәктәплиридин 96 оқуғучи қатнашты. Бу шәһәр мәктәплиридин қатнашқан оқуғучиларға қариганда 3 һәссә ошук. Мусабиқигә барлығи нәччә оқуғучи қатнашты?

2. Берилгән жиғин элементлиридин өзәң ениқлиған хусусийәтлөр бойичә икки ички жиғин түз. Һәр бир жиғинге нам бәр вә элементлирини яз. Тапшурмини қийма қөтөзләр билән орунла.

10	3	100
300	30	40
500	900	6
4	12	70

3. Ңесапни чиқар.

Мәйрәм вақтида һаваға 190 йешил салют, униңдин 110и ошук қизил салют етилди. Һаваға барлығи нәччә салют етилди?

4. Ңесапла.

$$3^2 \cdot 10^2$$

$$9^2 + 3^2 + 5^2$$

$$9^2 + 700$$

$$8^2 + 910$$

$$9^2 + 8^2$$

$$8^2 + 10^2 + 6^2$$

Мустәқиллик алған әлниң әң биринчи өзгічә бәлгүси – миллий валютиси. Миллий тәңгә 1993 жили 15 ноябрь күни киргүзүлди.

5. Қөрситилгән пулни жиғиши үчүн қандақ қөғөз ахча билән монеталарни елиш керек? Ипадиләр яз. Бирнәччә нусхини қараштур.

887 тәңгә

850 тәңгә

536 тәңгә

215 тәңгә

6. Ипадиләр бойичә несаплар қураштур.

$$215 \cdot 3 + 95$$

$$215 \cdot 2 + 95 \cdot 4$$

7. Тәңлимиләрни йәш.

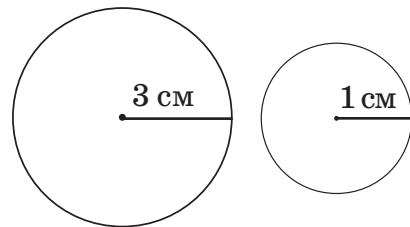
$$y - 54 = 497 + 180$$

$$370 + x = 930 - 265$$

$$x : 5 = 102 + 58$$

$$y \cdot 5 = 436 + 279$$

8. Чәмбәрләрниң радиуслириниң узунлигиниң қошундиси билән айримисиға тәң икки чәмбәр сиз.

9. Несапни граф ярдими билән чиқар.

Төрт дост бир-биригә меһманға бариду. Өйләрниң орниға чекит қой вә уларниң арисини сизиқлар арқилиқ қош. Нәччә йол чиқиду?

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

Хуласиләш

Қазақстан Жүмһурийитиниң Мустәқиллиқ күни

Сән өз билимиңни йәкүнләйсән.

1. а) Несап бойичә ипадә яз.

Мустәқиллиқ мәйримигә уюштурулған концертқа 875 чоң адәм, уларға қариганда 562 бала кам кәлди. Мәйрәмлик концертқа барлығы нәччә адәм кәлди?

ә) Несапни тәңлимә түзүш арқиلىқ чиқар.

Дүкандын 750 тәңгигә соға сетип елинди. Әгәр һәр бир соға 150 тәңгә туридиған болса, у чағда нәччә соға сетип елинди?

2. Тик төртбулуңлуқниң периметри билән мәйданини тап.

Ұзунлуги	Кәңлиги	Периметри	Мәйдани
25 см	5 см		
41 см	20 см		
a см	b см		

3. Несапни чиқар.

а) Бириңчи вагонда 17 бала келиватиду. Бу барлық йолувчиларниң үчтін бир бөлигини тәшкіл қилиду. Иккінчи вагондикі йолувчиларниң саны бириңчи вагондикі йолувчилардин 13кә кам. Иккі вагонда барлығы нәччә йолувчи келиватиду?

ә) Берилгән несапқа өкси несап қураштур вә уни чиқар.

б) Несапниң соалини өзгәртип, қайтидин чиқар.

4. Несапла.

$$(1000 - 794) \cdot 3$$

$$(345 + 564) : 3$$

$$(645 - 65) : 5$$

$$(887 - 694) \cdot 4$$

$$(909 - 694) \cdot 2$$

$$(12 + 458) : 2$$

$$167 \cdot 3 + 97$$

$$630 - 625 : 5$$

5. ЖӘДВӘЛ бойичә һесаплар қураштуруп, уларни чиқар.

Товар	Бағаси	Сани	Нәркі
	95 тәңгә	5 данә	? тәңгә
	? тәңгә	8 данә	392 тәңгә
	250 тәңгә	? данә	1000 тәңгә

6. Тәңдимиләрни йәш.

$$7 \cdot x = 980 : 2$$

$$a - 250 \cdot 3 = 500 : 10$$

$$950 : b = 120 - 115$$

7. Һесапла.

$$825 \text{ г} : 5$$

$$6 \text{ мин } 6 \text{ с} : 3$$

$$4 \text{ м } 59 \text{ см} - 69 \text{ см}$$

$$2 \text{ ц } 10 \text{ кг} : 2$$

$$410 \text{ см} : 5$$

$$1 \text{ м} - 48 \text{ см}$$

$$3 \text{ ц} : 2$$

$$4 \text{ см } 3 \text{ мм} \cdot 2$$

$$10 \text{ дм} - 58 \text{ см}$$

8. Һәр saat 2 saat 15 минут 8 секундтин кейин қандақ вақитни көрситиду?

10
СААТ
15
МИН
40
СЕК

17
СААТ
24
МИН
56
СЕК

23
СААТ
04
МИН
35
СЕК

9. Әгәр пиядә адәм бир йол билән икки қетим маңмай барлық йолдин меңип өтсө, унің нәччә метр мацидиганлиғини ениқла.

Дәрисниң мавзуси бойичә тапшурмилар билән соаллар қураштур.

Өзәңни тәкшүрә!

Мән өзәмниң утуқлиримни тәкшүрәймән.

БИЛИШ

Мән вақит
өлчәм бирликли-
рини билимән.

2. Көрситилгән өлчәм бирликләргә ипадилә.

6 saat 5 мин = мин 4 ә. 90 ж. = ж.

240 мин = saat 4 тәвл. 18 saat = saat

2 мин 45 с = с 16 ж. 11 ай = ай

ЧУШИНИШ

Мән вақит
ариліғини
еніклашни би-
лимән.

Қочақ театридики көрүнүшниң узақлиғи
1 saat 15 минутқа созулди. Әгәр усаат 10.30да
башланған болса, саат нәччидә аяқлишиду?

ҚОЛЛИНИШ

Мән вақит өлчәм
бирликлири билән
берилгән несапни
чиқыралаймән.

Сәяһетчиләр 3 саат пиядә манди. Шуниң-
дин кейин дәм елиш үчүн 50 минут тохти-
ди. Улар йәнә 7 саат манди. Сәяһетчиләр
барлығи нәччә вақит йолда болди?

АНАЛИЗ

Мән вақитни
саат бойичә се-
кундқиңчә болған
дәллик билән
ениқлашни би-
лимән.

Саатлардикі вақитни ениқла.

Саатлар 1 saat 7 минут 20 секундтин кейин
қандақ вақитни көрситиду.

СИНТЕЗ

Мән вақит бир-
лиқлири билән
әмәлләр орун-
лашни билимән.

Ңесапла.

$$7 \text{ тәвл. } 19 \text{ saat} - 4 \text{ тәвл. } 10 \text{ saat} = \boxed{} \text{ saat}$$

$$5 \text{ saat } 25 \text{ мин} - 2 \text{ saat } 50 \text{ мин} = \boxed{} \text{ мин}$$

$$3 \text{ мин } 20 \text{ с} : 5 = \boxed{} \text{ с}$$

$$3 \text{ ө. } 15 \text{ ж.} + 4 \text{ ө. } 80 \text{ ж.} = \boxed{} \text{ ж.}$$

$$130 \text{ с} \cdot 3 = \boxed{} \text{ мин } \boxed{} \text{ с}$$

$$360 \text{ ж.} + 450 \text{ ж.} = \boxed{} \text{ ө. } \boxed{} \text{ ж.}$$

БАЊАЛАШ

Мән вақит өлчәм
бирлигини бир
миқдардин ик-
кинчисигә қандақ
ипадиләшни би-
лимән вә хатасини
түзитишни би-
лимән.

Тоғра тәңдикләр билән тәңсизликләрни төпип яз.

$$48 \text{ saat} > 2 \text{ тәвл.} \quad 2 \text{ мин} < 20 \text{ с}$$

$$2 \text{ тәвл. } 5 \text{ saat} = 49 \text{ saat} \quad 5 \text{ мин} = 301 \text{ с}$$

$$90 \text{ с} = 1 \text{ мин } 20 \text{ с} \quad 80 \text{ с} = 1 \text{ мин } 20 \text{ с}$$

$$4 \text{ мин } 50 \text{ с} = 450 \text{ с} \quad 10 \text{ мин } 10 \text{ с} > 611 \text{ с}$$

$$26 \text{ saat} > 1 \text{ тәвл.} \quad 2 \text{ ж.} < 20 \text{ ай}$$

$$2 \text{ saat} > 110 \text{ мин} \quad 130 \text{ с} < 2 \text{ мин } 20 \text{ с}$$

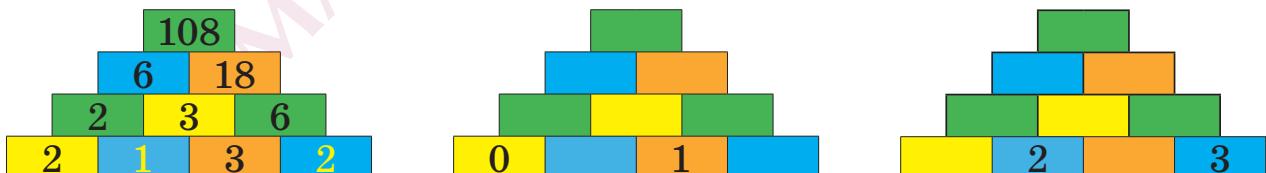
Қизиқип орунлаймиз!

1. Мошундақ фигуриларниң сұритини сал.

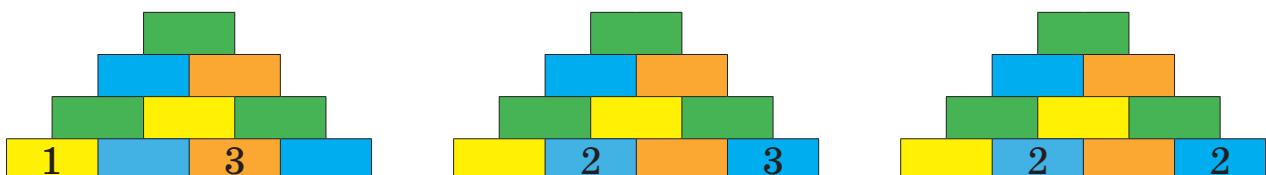
<p>а) 1 билән 9 арилиғидики санларни дүгләккә үчбулуңлуқниң һәр бир тәрипи дики санларниң қошундиси 17гә тәң болидиғандәк қилип орунлаштур (санлар қайтиланмаслиғи керәк).</p>	<p>ә) 1 билән 9 арилиғидики санларни дүгләккә үчбулуңлуқниң һәр бир тәрипи дики санларниң қошундиси 20гә тәң болидиғандәк қилип орунлаштур (санлар қайтиланмаслиғи керәк).</p>

2. Көпәйтишкә берилгән пирамидиларни қураштур вә несапла.

а)

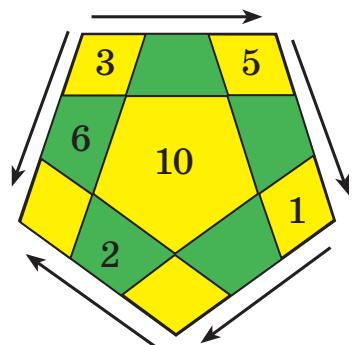

ә)

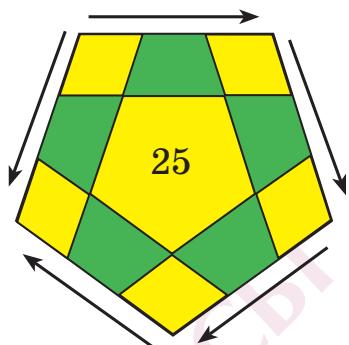

3. Ойлан.

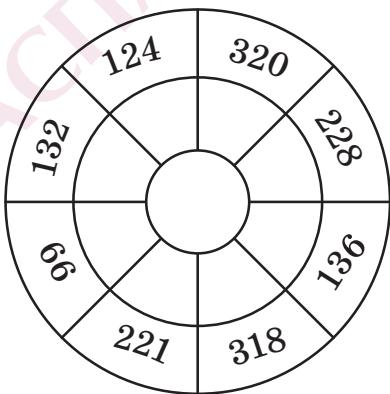
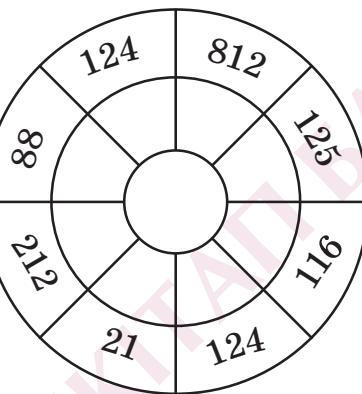
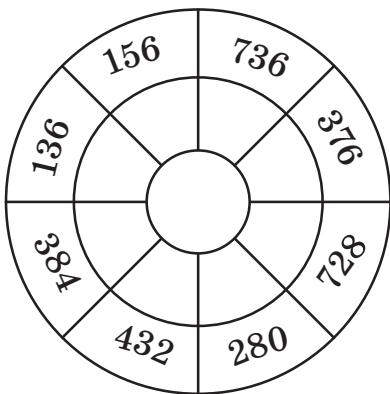
a) Қалдурулған санларни ата.

ә) 25 саниға мөшүндақ қизиқарлик тапшурма қуаштур.

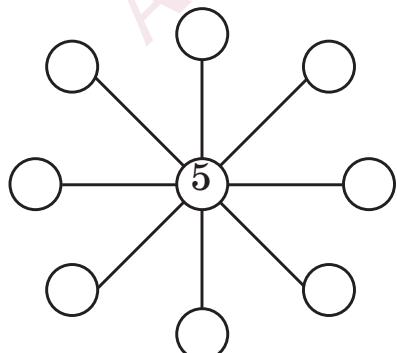

4. Сизма бойиче ипадиләр қуаштур. Уларниң мәнасини тап.

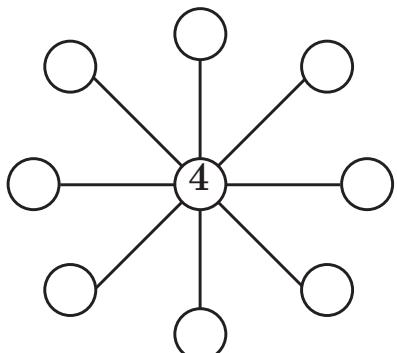

5. Мөшүндақ фигуриларниң сұритини сал.

а) Бир сизиқниң бойидики санларниң қошундиси 15кә тәң болидигандәк, 1 билән 9 арилиғидики санларни тепип қой.

ә) Бир сизиқниң бойидики санларниң қошундиси 13кә тәң болидигандәк, 1 билән 9 арилиғидики санларни тепип қой.

Мундәрижә

Қәдирлик дост! 3

Су – тирикчилик мәнбәси

4А. Язмичә көпәйтиш вә бөлүш

140 • 2, 280 : 2 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш	4
Пишшиқдаш	7
102 • 3, 306 : 3 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш	9
Пишшиқдаш	12
104 • 4, 416 : 4 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш	14
Пишшиқдаш	17
134 • 5, 670 : 5 түридики язмичә көпәйтиш вә бөлүш	20
Пишшиқдаш	23
Өзәңни тәкшүрә!	25

4В. Несапни чиқириш йоллири

Қәғәз ахча	27
Қәғәз ахча	30
Ички жигин	33
Ички жигин	36

Дәм елиш мәдәнийити. Мәйрәмләр

Нәқиқәт яки ялған пикирләрни түзүш	39
Пишшиқдаш	42
2-3 әмәл билән орунлинидиған несаплар чиқириш	44
2-3 әмәл билән орунлинидиған несаплар чиқириш	47
Несаплар чиқириш	49
Несаплар чиқириш	51
Пишшиқдаш	53
Яндишиш соаллири билән берилгән несапларни чиқириш	55
Яндишиш соаллири билән берилгән несапларни чиқириш	57
Үч әмәл билән орунлинидиған несаплар чиқириш	59
Үч әмәл билән орунлинидиған несаплар чиқириш	61
Несапларни ипадиләрниң ярдими билән чиқириш	63
Несапларни тәңлімә түзүш арқылы чиқириш	65
Мурәккәп несаплар чиқириш	67
Пишшиқдаш	69
Өзәңни тәкшүрә!	71

4С. Вақит

Секунд	73
Секунд	76
Әсир.....	78
Пишиқдаш.....	81
Вақит өлчәм бирликлирини түрләндүрүш	83
Вақитни saat билән ениқлаш.....	86
Пишиқдаш	88
Хуласиләш	90
Хуласиләш	92
Өзәңни тәкшүрә!.....	94
Қизиқип ойнайли!	96

**Акпаева Асель Бакировна
Лебедева Лариса Анатольевна
Мынжасарова Маржангул Жангазиновна
Лихобабенко Татьяна Викторовна**

МАТЕМАТИКА

4-бөлім 4-бөлүм

**Жалпы білім беретін мектептің
3-сынып оқушыларына арналған оқулық**

**Әдіскер *F.C. Лекерова*
Редакторы *Н.Л. Жалилова*
Суретін салған *Б. Б. Булатов*
Көркемдеуші редакторы *Т.В. Толыбекова*
Мұқабасын безендірген *Е. М. Жұзбаев*
Компьютерде көркемдеген *С.А. Алтайбекова***

Басуға 22.08.2018 ж. қол қойылды.
Пішімі $84 \times 108 \frac{1}{16}$. Есептік баспа табағы 5,20.
Шартты баспа табағы 10,50. Офсеттік басылым.
Өріп түрі «DS SchoolBook». Офсеттік қағаз.
Таралымы 1500 дана. Тапсырыс № 2046.

Сапасы жөнінде мына мекемеге хабарласыңыз:
**Қазақстан Республикасы,
«Алматықітап баспасы» ЖШС,
050012, Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 111-үй,
тел. (727) 250 29 58, факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz**

**Сапа жөне қауіпсіздік
стандарттарына сай.
Сертификация қарастырылмаған.
Сақтау мерзімі шектелмеген.**

**Умумий билим беридиган мектеппинң
3-сініп оқуғучилирига бегишланған дәрислик**

**Методист *F.C. Лекерова*
Мұхәррір *Н.Л. Жалилова*
Рәссам *Б. Б. Булатов*
Художественный редактор *Т.В. Толыбекова*
Мұқабисини безендүргөн *Е.М. Жұзбаев*
Компьютерда бәттілгөн *С. А. Алтайбекова***

Нәширгө 22.08.2018 ж. қол қоюлди.
Көлөми $84 \times 108 \frac{1}{16}$. Несаплиқ басма тавиғи 5,20.
Шартлик басма тавиғи 10,50. Офсеттік нәшир.
Нәрип түрі «DS SchoolBook». Офсеттік қәғөз.
Тираж 1500 дана. Тапшуруш № 2046.

Қазақстан Жумырийити,
«Алматықітап баспасы» ЖЧШ,
050012, Алмута шөнири, Жамбул кочиси, 111-өй,
тел. (727) 250 29 58, факс: (727) 292 81 10.
e-mail: alkitap@intelsoft.kz
www.almatykitap.kz

**Сапа вә бехәтәрлиқ стандартыға
маслашқан.
Сертификацияси қараштурулмайған.
Сақлаш вақти чөклөнмиғен.**

Казақстанда басылды
«Реформа» ЖШС
Алматы к., Ақбулақ ы-ауд., Шарипов к-сі, 40Б-үй

Отпечатано в Казахстане
ТОО «Реформа»,
г. Алматы, мкр. Акбулақ, ул. Шарипова, д. 40Б

Кітаптарды «Алматықітап баспасы» ЖШС-ның кітап дүкендерінен сатып алуша болады.

Астана қаласы: Иманов көшесі, 10, тел.: (7172) 53 70 84, 27 29 54;

Б. Момышұлы даңғылы, 14, тел.: (7172) 42 42 32, 57 63 92; Женіс даңғылы, 67, тел.: (7172) 29 93 81; 29 02 12.

Алматы қаласы: Абай даңғылы, 35/37, тел.: (727) 267 13 95, 267 14 86;

Гоголь көшесі, 108, тел.: (727) 279 29 13, 279 27 86; Қабанбай батыр көшесі, 109, тел.: (727) 267 54 64, 272 05 66;

Жандосов көшесі, 57, тел.: (727) 303 72 33, 374 98 59; Гагарин даңғылы, 76, тел. (727) 338 50 52;

Әл-Фараби даңғылы, 63/17, тел. (727) 387 17 24; Майлин көшесі, 224 «А», тел.: (727) 386 15 19, 222 29 43;

Төле би көшесі, 40/1, тел.: (727) 273 51 38, 224 39 37.

Қойма есептей басқармасы: Алматы к., Ангарская көшесі, 95 А, тел.: (727) 290 49 67, 290 49 66.

Интернет-дүкен: www.flip.kz

Маркетинг бөлімі, тел.: (727) 292 92 23, 292 57 20.

e-mail: sale1@almatykitap.kz

**Кітаптар мен басылымдар туралы мағлұматтарды
www.almatykitap.kz сайты арқылы білуге болады.**